

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årbog
for
Dansk Skolehistorie
1967

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Årbog for dansk skolehistorie udgives af Selskabet for dansk Skolehistorie. Redaktionsudvalget består af afdelingsleder, dr. theol. K. E. Bugge, universitetslektor, cand. mag. H. P. Clausen, overbibliotekar, cand. mag. Robert Hellner, adjunkt, cand. mag. Vagn Skovgaard-Petersen og professor, dr. phil. Roar Skovmand.

Årbogen sendes til selskabets medlemmer, men kan også købes gennem boghandelen.

Bidrag til årbogen samt bøger, der ønskes anmeldt, sendes til redaktøren, adjunkt V. Skovgaard-Petersen, Taffelbays Allé 15, Hellerup.

Indmeldelse i Selskabet for dansk Skolehistorie sker ved henvendelse til selskabets kasserer, amanuensis Ingrid Markussen, Solbjergsvinget 3, Birkerød. Medlemskontingentet er 25 kr. årligt, for unge under uddannelse samt for pensionister dog 15 kr. Ægtepar kan for 35 kr. opnå et medlemskab, der giver begge ægtefæller stemmeret på generalforsamlingen, men kun giver ret til ét eksemplar af årbogen.

ÅRBOG FOR DANSK SKOLEHISTORIE 1967

Årbog
for
Dansk Skolehistorie
1967

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Indholdsfortegnelse

Skolehistorien – et forsømt område. Af professor, dr. phil. <i>Roar Skovmand</i>	7
Skolehistorie er også en museumsopgave. Af museumsinspektør, mag. art. <i>Else-Marie Boyhus</i>	15
Föreningen för svensk undervisningshistoria. Dess uppkomst och verksamhet. Af fil. dr. <i>Albert Wiberg</i>	29
Grundtvigs tidligste pædagogiske ytringer. Af afdelingsleder, dr. theol. <i>Knud Eyvin Bugge</i>	37
Pædagogik og livssyn. Af lektor, dr. phil. <i>William Michelsen</i>	48
Grundtvigs højskoletanker og Sorø Akademi's reform 1842–1849. Af amanuensis, mag. art. <i>Kai Hørby</i>	59
Den politiske drøftelse af forbindelsen mellem almueskolen og den lærde skole. Af adjunkt, cand. mag. <i>Vagn Skovgaard-Petersen</i>	85
<i>Skolehistorisk Litteratur.</i>	
Erica Simon: Réveil national et culture populaire en Scandinavie. La genèse de la højskole nordique 1844–1878. Ved professor, dr. phil. <i>Roar Skovmand</i>	111
Hans Lund: Askov Højskole 1865–1915. Ved universitetslektor, cand. mag. <i>H. P. Clausen</i>	115
J. Th. Arnfred: Askov Højskole i Mands Minde. Ved universitetslektor, cand. mag. <i>H. P. Clausen</i>	115
Tønder Seminarie-Stat. Ved fhv. skoleinspektør <i>L. S. Ravn</i>	122
L. S. Ravn: Tyskuddannede Lærere ved danske kommunale Skoler i Sønderjylland 1920–63. Ved seminarielektor, cand. mag. <i>G. Japsen</i>	123
L. S. Ravn: Danskuddannede Folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk Styre. Ved seminarielektor, cand. mag. <i>G. Japsen</i>	123
Aksel H. Nellemann: Den danske Skoles Historie. Ved adjunkt, cand. mag. <i>V. Skovgaard-Petersen</i>	124
Carl E. Jørgensen: Skolemester og Hører. Latinskoleliv før 1800. Ved adjunkt, cand. mag. <i>V. Skovgaard-Petersen</i>	125
Af Landsbyskolens Saga. Ved kandidatstipendiat, cand. mag. <i>Gunhild Nissen</i>	127
M. Favrholt: Haderslev Latinskoles Historie 1567–1967. Ved bibliotekar, cand. mag. <i>Harald Ilsø</i>	129
Ada Bruhn Hoffmeyer: Artibus Ingenuis. Roskilde Katedralskole gennem Tidene. Ved bibliotekar, cand. mag. <i>Harald Ilsø</i>	132
Sofie Ribbjerg: Træk af den moderne Opdragelses Historie. Ved afdelingsleder, dr. theol. <i>K. E. Bugge</i>	133
<i>Bibliografi over Dansk Skolehistorie 1966.</i>	
Bibliografi over dansk Skolehistorie 1966. Ved amanuensis, mag. art. <i>Ingrid Markussen</i>	138

Nyt og Noter.

Beretning fra Selskabet for dansk Skolehistorie. Ved overbibliotekar, cand. mag. <i>Robert Hellner</i>	142
Love for Selskabet for Dansk Skolehistorie	144
Beretning fra Institut for Dansk Skolehistorie. Ved amanuensis, mag. art. <i>Ingrid Markussen</i>	146
Skoleundersøgelsen i Randers Amt. Ved overlærer <i>Ole Warthoe-Hansen</i>	148
Dansk skolepolitik som undervisningsemne. Ved undervisningslektor, cand. mag. <i>H. P. Clausen</i>	152

Skolehistorien – et forsømt område ¹⁾

Af ROAR SKOVMAND

»Den danske skoles historie har hidtil kun i ringe grad tiltrukket sig den historiske forsknings opmærksomhed.« Således indleder lektor *Aksel Nellemann* sin fremstilling af »Den danske skoles historie«, udkommen i begyndelsen af 1966 på Gjellerups forlag.

Det er så sandt, som det er sagt. Siden *Joakim Larsen* for snart et halvt hundrede år siden afsluttede sit grundige og grundlæggende værk om den danske folkeskoles historie, har forskningen vedrørende dansk skolehistorie været beskeden og utilstrækkelig. Det gælder såvel den ydre udvikling af lovgivningsrammer, administration, byggeri og lærerkræfter som den indre udvikling: undervisningens indhold, fag og metoder, karakter og målsætning. Det gælder også sammenhængen med den øvrige samfundsudvikling og med tidsånden. Det gælder også de enkelte skoleformer, selv om det må nævnes, at den lærde *Bjørn Korne-rup* i sine værker om Ribe Katedralskoles og Frederiksborg Stats-skoles historie har kastet lys over væsentlige sider af den højere skoles udvikling; også folkehøjskolens ældre historie er blevet behandlet. Fremhæves må også *Poul Müllers* fine studier over læsebøgernes historie. Men derved ændres ikke helhedsbilledet: Den danske skoles fortid er et forsømt område.

Det falder stærkt i øjnene, når man sammenligner med den udvikling, der er sket inden for den kirkehistoriske forskning. Her behøver man blot at minde om den store undersøgelse af vækkelsernes frembrud i det forrige århundrede, som *P. G. Lindhardt* og *Hal Koch* satte i gang. Eller man kan pege på den store otte binds »Den danske Kirkes Historie«, der blev afsluttet 1966 med *Hal Koch*, *Bjørn Korne-rup*, *Niels Knud Andersen* og *Lindhardt* som hovedforfattere. Og især må fremhæves, hvad oprettelsen i 1956 af Københavns Universitets Institut for dansk Kirkehistorie har betydet. Atter her var *Hal Koch* igangsætter, og det lykkedes ham på forbavsende kort tid med dr.

1. Denne artikel indeholder de væsentligste punkter i et foredrag holdt i Pædagogisk Selskab den 1. april 1966, med enkelte ajourførende tilføjelser.

K. E. Bugge som nærmeste medhjælper at skabe et arnested for studiet af dansk kirkehistorie, set i sammenhæng med den almindelige sociale og politiske udvikling.

Et tilsvarende arnested for studiet af dansk skolehistorie har hidtil været savnet. Det skal ikke underkendes, at *Statens pædagogiske Studiesamling*, der fik en strålende leder i *Poul Müller*, skabte et grundlag for kendskab til skoleforhold i fortid og nutid, men forskning har ikke været hovedformålet for denne fortræffelige servicecentral.

I 1964 fejrede man jubilæet for skolelovene fra 1814, bl. a. ved udgivelsen af det indholdsrige festskrift »Af landsbyskolens saga«. Man måtte ved denne lejlighed erkende, at det var på høje tid, at tage den danske landsbyskoles historie op til videnskabelig behandling. På initiativ af Danmarks Lærereforening blev der skaffet en bevilling til løsningen af denne opgave. Hertil bidrog Undervisningsministeriet, og ved dets hjælp har det også været muligt at knytte en ung videnskabsmand som kandidatstipendiat til Danmarks Lærerhøjskole med henblik på udforskning af landsbyskolens historie.

Dette faldt i tråd med bestræbelser på Lærerhøjskolen for at søge oprettet et *Institut for Dansk Skolehistorie*. Da historikeren *Ernst Larsen* i 1964 trak sig tilbage fra sin skelsættende rektorgerning på Danmarks Lærerhøjskole, tilskyndede han sine medarbejdere til at få denne sag gennemført. Ved Lærerhøjskolens afslutningsfest lige før sommerferien 1965 kunne hans efterfølger som rektor, professor *Harald Torpe*, meddele, at der nu var oprettet et sådant institut under Danmarks Lærerhøjskole.

Det er klart, at et institut af denne art ikke kan bygges op fra den ene dag til den anden. Vilklårene for at begynde noget nyt er ikke de bedste i en tid, hvor riget fattes penge. Der fattes ikke penge af den grund, at Danmark er et fattigt land som på Christian IV's tid, men af den grund, at samfundet har vokseværk, og at opgavernes art og omfang er så overvældende, at der bliver rift om de begrænsede pengemidler og den begrænsede arbejdskraft, der kan stilles til rådighed. Men vort slægtled vil komme under anklage, hvis det ikke løser de opgaver, som kun det kan løse.

»Hvad er det da, der haster så stærkt?« vil man spørge. Svaret lyder overraskende nok! »Det, der haster, er at redde – den nyeste historie!« Her må man minde om, at ingen af de ovenfor nævnte grundlæggende skolehistoriske værker behandler tiden efter sidste år-

hundredskifte. Og indvender man så, at vi har skriftlige kilder bevaret i læssevis, må der svares: Man har officielle akter, mødereferater, tjenstlige skrivelser og kommissionsbetænkninger for ikke at tale om tidsskrifter og blade, men den kilde, som tit hjælper os til så rig forståelse af det forrige århundredes tanker og handlinger, de private breve, flyder ikke nær så rigeligt i vor tid som i vore bedsteforældres. De tankeudvekslinger, der dengang blev betroet papiret, kunne i stort omfang bevares til eftertidens forskning. De samtaler, der foregår pr. telefon, dør oftest hen med ledningernes summen. Derved indskrænkes ikke blot kildernes antal, men også deres kraft. Bevarede akter afspejler sjældent overvejelsernes første og tit mest inspirerende øjeblikke.

Hvad er der da at gøre? De skriftlige kilder må suppleres med mundtlige beretninger. Her er tale om en vanskelig og farlig kilde, – erindringen er svigefuld, – men den er uundværlig. De unge historikere, der for »Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie« har gennempløjet stoffet til besættelsestidens historie, har gjort erfaringer med hensyn til behandlingen og værdien af dette stof, som kan komme det nye institut til gode. De har opnået øvelse i at anvende interviewets teknik i historieforskningens tjeneste. Det må være nok her at henvise til nogle metodiske betragtninger, som historikeren *Henning Poulsen* har fremsat i tidsskriftet »Historie« (Jyske Samlinger, Ny Rk. VII, 1) under titlen »Specielle kildeproblemer i den nyeste tids historie«.

Hvis Institut for Dansk Skolehistorie f. eks. vil tage en undersøgelse op om de overvejelser, der gik forud for den gennemgribende revision, der fandt sted af danske skolebøger i 1930'erne – i en ånd stik modsat den, der i disse år fik magt over sindene i vort sydlige naboland – da er det ikke nok at rådspørge kommissionsarkivet og skolepressen. Så må man gå til de personer, som tog del i drøftelserne. Men hvor mange af dem er endnu i live?

Eller man kan tænke på »Syvmandsudvalget«. Hvor mange mon ved, hvad dette navn dækker over? Det var et udvalg, der virkede i besættelsestiden og bestod af formændene for de store lærerorganisationer. Da man efter 9. april 1940 fra det tyske gesandtskabs side krævede en tilnærmelse fra den danske skoles side over for tysk sprog og kultur, afviste dette udvalg over for undervisningsministeriet ethvert nærmere tysk-dansk samarbejde på skolens område, så længe Danmark var besat af tyske tropper. Dette udvalg efterlod sig af letforståelige grunde ikke noget arkiv, men adskillige af dets medlemmer er i live.

Uden deres bidrag vil udvalgets og dermed en væsentlig side af den danske skoles historie i denne periode gå tabt.

Mon disse eksempler ikke vil være tilstrækkelige til, at enhver kan forstå, at det haster med at redde historien – og måske allermest med at redde den historie, der ligger nærmest vor egen tid? Ved rektor Ernst Larsens hjælp er det allerede i instituttets første virksomhedsår lykkedes at tilvejebringe et grundlag for en væsentlig side af læreruddannelsens historie i de seneste årtier.

Det blev før nævnt, at der er knyttet en kandidatstipendiat til Lærerhøjskolen og dermed til instituttet med den særlige opgave at udforske landsbyskolens historie. Tidsfeltet er i første omgang afgrænset til årene fra 1880'erne til omkring 1920. »Haster det nu også så meget?« Svaret lyder, at den nye skolelov fra 1958 har ført til og vil føre til nedlæggelse af gamle landsbyskoler i stigende tal. Mange skoler sælges til private eller kommer på anden måde til ny anvendelse. Hvis der nu ligger gamle sager, papirer eller protokoller eller fotografier, på loftet, står de i fare for at blive fjernet og tilintetgjort. Dermed kan kilder af uvurderlig betydning gå tabt. Også her gælder det, at de skriftlige kilder ikke slår til. De gamle landsbylærere og deres elever bevarer i deres minde en skoleverden, som nu forsvinder eller i hvert fald omformes. Det er snart sidste frist til at redde den. Det kan blive nødvendigt at redde historien »baglæns«, at behandle landsbyskolen fra slutningen af det forrige århundrede til nu, før man går i lag med ældre tiders forhold.

Til det, som står i fare for at forsvinde, hører også de private real-skoler. Mange af disse skoler fyldte et hul i det offentlige skolesystem. De bød tit den eneste mulighed for en videregående skoleuddannelse på landet, og de virkede i det hele tit som kulturcentre på linje med højskolerne. Også til denne skoleforms historie må kilderne sikres, inden de går tabt. Historikerne kan ikke overlade til digterne alene at bevare disse steders billede til eftertiden, selv ikke når det er gjort så livsnært som i *Erik Aalbæk Jensens* roman »Perleporten«. Også »de frie skolars« forhold kan være usikre. De har tit været så nært forbundne med skolelederen, at sager, der egentlig hørte hjemme i skolernes arkiv, havnede i forstanderens private og dermed forsvandt ud i det blå.

Det er klart, at et institut kan ikke have til hovedopgave at fungere som et brandkorps, der rykker ud, når der meldes ildløs. Red-

ningsarbejdet, der forestår nu i de kommende år, er så omfattende, at det ikke kan udføres som en institutopgave alene. Imidlertid er Selskabet for Dansk Skolehistorie oprettet i efteråret 1966. Dets virke vil naturligvis komme til at støtte instituttets, men navnlig vil det kunne løse opgaver, som kræver nær kontakt med alle egne af landet.

Indsamlingen og ordningen af kildemateriale er en forudsætning for instituttets virksomhed. Det er, som påvist, en vigtig opgave og en opgave, der haster, men det er ikke instituttets hovedopgave. Hovedopgaven er forskning af dansk skolehistorie. Hvis den lod sig bestemme afgørende af, hvad der til enhver tid kunne findes eller reddes fra gamle skoler eller mennesker, ville forskningen få et utilladeligt tilfældigt præg. Præget ville blive lige så utilladeligt tilfældigt, hvis forskningens emner blev bestemt af, hvilke sider af skolens historie der kunne have praktisk betydning for skolen eller samfundet i dag. Historieforskningen er ikke nogen nyttevidenskab på den måde.

Instituttets bestyrelse, der består af Lærerhøjskolens professorer i historie og pædagogik samt enkelte særlig kyndige på området, har udformet instituttets opgave således: »Instituttets opgave er forskning af dansk skolehistorie. Der lægges vægt på at belyse såvel skolens idemæssige grundlag, dens lovrammer og administrative tilrettelægning som den pædagogiske, faglige, lokalt- og personlighedsprægede udvikling i sammenhæng med tids- og samfundsforholdene.« Efter omtale af indsamlingsopgaven fortsættes der: »Efter bearbejdelse af egnet materiale udgiver instituttet kilder til og behandlinger af emner vedrørende dansk skolehistorie.«

Det kan lyde tørt, men virkeligheden, der gemmer sig bag ved ordene, er uendelig rig. For godt tre hundrede år siden udkom en bog, der havde titlen »Danmarks frugtbare herlighed«. Men hvad er, når det kommer til stykket, årsagen til vort lands frugtbare herlighed? Hverken at vi har særlig god landbrugsjord eller rigdom på råstoffer til industri. Vore råstoffer er den rene ynke. Kilden til vor rigdom er skolen, ikke blot folkeskolen, men også de frie skoler og de højere skoler, kort sagt skolen i alle dens former. Vi må her ikke glemme, hvad vi har lært af andre folk, fra grækerne til amerikanerne.

Ligesom *Raffaël* har malet et billede af »Skolen i Athen«, ser vi for os et billede af »Skolen i Danmark«. Tager vi instituttets formålsparagraf til ledetråd, står der først noget om skolens idemæssige grundlag. Hos de gamle grækere var det *Platon* og *Aristoteles*, der gav skolen

dens idemæssige grundlag. Hvem var det i den danske skole? Mon ikke *Grundtvig* og *Georg Brandes*? Og ved deres fødder Grundtvigs discipel *Christen Kold* og Brandes' discipel *P. Munch*.

På billedet af »Skolen i Danmark« ser vi i forgrunden en sværm af mænd i ivrig samtale. Ledetråden siger os, at det er dem, der sørger for lovrammerne og den administrative tilrettelægning. Her ser vi *brødrene Reventlow*, her ser vi *Madvig* og *Monrad* omkring midten af forrige århundrede, derefter *J. C. Christensen* og *K. M. Klausen* – og nærmest os og vor tid: *Jørgen Jørgensen*, *Bomholt*, *Helveg Petersen* og – vor egen *K. B. Andersen* i færd med at forklare sine nordiske værkfæller, at vi ikke må ensrette vort skolevæsen så meget, at der ikke bliver plads for valg mellem de forskellige skoleformer og -typer, som har udviklet sig her i landet.

På den anden plads i forgrunden vil vi finde dem, der har søgt at forme den pædagogiske praksis. Blandt de ældre ser vi *Natalie Zahle*, men også de, der i 1920erne var opfyldt af »de moderne skoletanker«. De er nu skudt noget til side af pædagoger, der er »meningsfyldte« og peger på erhvervet, som skolen skal indstille de unge på. En høj og mager mand rager op og råber: »Skal de unge ikke have lov at lege?« Helt for sig selv ser vi hende i krogen en hedebonde holde skole med sine børn, hjemmeundervisning. Han forklarer børnene stjerne og planeternes stilling. Ved hjælp af små tobaksskyer viser han, hvorledes luftstrømmene får skyer i forskellig højde til at drive i forskellige retninger. Hjemmeundervisningens dage er vel omme, men dermed er hjemmets skolemæssige opgaver ikke udtømt.

De følgende punkter i instituttets formålsparagraf handler om den faglige, lokalt- og personlighedsprægede udvikling. Alle disse områder står uklart for os på billedet af skolen i Danmark. Indtil midten af forrige århundrede var religionen rygmarven i al undervisning, men der har altid været en opdeling i fag, og de enkelte fags udvikling fortjener at udforskes, men også at ses i sammenhæng med hinanden og med hele samfundsudviklingen. Det er en betragtningsmåde, som det kan være særlig fristende at tage op på Lærerhøjskolen, hvor det tværvideenskabelige samkvem har gode muligheder. Det har det, fordi Lærerhøjskolen ikke er større, end at lærere fra alle fag dagligt kan mødes, men især fordi de faglig-pædagogiske studier, der nu er sat i gang, vil medføre et livligt samspil mellem de forskellige forskningsgrene.

Slår man op i vore amtshistoriske årbøger og sognehistorier, vil man dér finde talrige bidrag til landsbyskolernes historie. Desværre rummer disse bidrag tit alt for mange ligeegyldige enkeltheder, de kan være for snævert afgrænsede og utilstrækkeligt underbyggede. Men der er en voksende interesse for dette felt, og det vil være en nærliggende opgave for instituttet at yde en håndsrækning til dem, der ønsker at studere lokal skolehistorie. Der er virkelig brug for en kortlægning af udviklingen i de enkelte egne af landet. Derved vokser ledet af skolen i Danmark til at omfatte et helt folk.

Formålsparagraffens sidste punkt er samspillet mellem skolen og samfundet og mellem skolen og tidens strømninger, hjemme og ude. Netop på dette punkt har instituttet taget en konkret arbejdsopgave op. Den består i punktvisse undersøgelser af landsbyskolens stilling i befolkningen fra slutningen af forrige århundrede til henimod vore dage. Her undersøges det, i hvilken grad læreren har deltaget i egnens liv. Man vil se efter, om han har passet brugs- eller mejeriregnskab, været meddeler til den lokale avis, eller om han har skullet skaffe talere til møderne i forsamlingshuset. Man må også søge klarhed over, om skolens arbejde har været mødt med velvilje eller surhed fra de lokale myndigheders side. I hvilken grad har stedets præg af højskole eller Indre Mission, af Venstre eller Højre, påvirket læreren, og i hvilken grad har læreren påvirket egnen? Er der opstået friskoler og hvorfor? Andre undersøgelser vil gå ud på at få klarhed over, hvad der foregik i selve skolestuen, ikke blot i barneskolen og folkeskolen, men i alle skoleformer.

Blandt de kilder, der er tilvejebragt og som fortjener udgivelse, er en dagbog, skrevet af en højskoleelev på Vallekilde højskole i årene 1884–86. Det er et lykkeligt og sjældent træf, at en sådan dagbog er bevaret. Den elev, der har skrevet dagbogen, er en ung tømmer, der går lige stærkt op i undervisningen, kammeratlivet og tidens brændende spørgsmål, både kulturelle, religiøse og politiske. Vintrene 1884–85 og 1885–86 var en bevæget tid på højskolerne. Det var provisorieårene, det var brydningsår i kulturlivet, og det var de år, da den svenske gymnastik holdt sit indtog på højskolerne, først på Vallekilde. Men også hverdagslivet på skolen belyses, de dårlige kammeraters indflydelse, den simple kost, de hårde epidemier, lærernes og forstanderens færd og forhold til elevkredsen og egnen.

Folkehøjskolen blev i slutningen af forrige århundrede for mange

af landsbyskolens elever kronen på værket. Den er også det element i den danske skoles udvikling, der har vakt størst opmærksomhed i udlandet. Mens folkehøjskolen kun er centralt emne i en enkelt dansk disputats, har flere udenlandske forskere taget den op til videnskabelig behandling, senest, klarest og livligst den franske professor madame *Erica Simon* i hendes Sorbonneafhandling fra 1960 »Réveil national et culture populaire en Scandinavie«, der handler om den nordiske højskoles »genesis« fra 1844 til 1878.

Dette skal nævnes tilslut, fordi det også er instituttets opgave at se ud over Danmark, til de nordiske nabolande og den øvrige verden. Vor egen udvikling forstås kun i sammenhæng med omgivelsernes, og det må være en selvfølgelig opgave for instituttet at søge forbindelse med tilsvarende forskningscentre uden for Danmark.

Tilslidst må det siges, at vel har instituttet opgaver nok, men opgaverne løses ikke uden arbejdskraft og penge. Det er en værdifuld støtte, at afdelingsleder, dr. *K. E. Bugge*, der var med til at bygge Institut for dansk Kirkehistorie op, sidder i instituttets bestyrelse og kan støtte det med sin rige erfaring. I efteråret 1966 har han sammen med det skolehistoriske instituts leder begyndt en studiekreds på Lærerhøjskolen over den danske skoles historie mellem de to verdenskrige. Foruden nødvendig og daglig kontorhjælp er amanuensis, mag. art. *Ingrid Markussen* og kandidatstipendiat, cand. mag. *Gunhild Nissen*, daglige støtter i instituttets virksomhed. Men udover den bevilling, der er givet fra undervisningsministeriet til forskning vedrørende landsbyskolens historie, er der endnu ikke fra statens side ydet midler til instituttets drift. Det håber vi kommer. En væsentlig støtte og opmuntring har det været, at instituttet i starten har fået bevilget et tilskud fra Danmarks Lærerforening på 30.000 kr. fordelt over tre år. Vi håber, at instituttet ved sin forskning og ved kommende publikationer skal gøre sig fortjent til bevilling af de pengemidler, der er nødvendige for at det kan løse de store opgaver, der ovenfor er skitseret.

Skolehistorie er også en museumsopgave

Lolland-Falsters Stiftsmuseums skolehistoriske undersøgelse 1964.

Af ELSE-MARIE BOYHUS

Holdt som foredrag i tilslutning til den stiftende generalforsamling i Selskabet for dansk Skolehistorie den 27. november 1966

I vort skoledebatglade land har skolehistorien længe stået i skyggen af den aktuelle diskussion. Fremtidssyner har domineret over tilbageblikket, og vil vel også gøre det fremover, men der er nu håb om, at man ind imellem – ikke bare ved skole- eller lærerforeningsjubilæer – vil give sig tid til at tænke over, hvad vort skolesystem egentlig er runden af.

Skolehistorien har haft trange kår, og det kan derfor næppe undre, at dansk historie er så fattig på specialundersøgelser, som tilfældet er. For ud over Joachim Larsens og Bjørn Kornerups grundige og store arbejder om henholdsvis folkeskolen og den lærde skole, er der tale om spredte og kvalitativt stærkt varierende undersøgelser.

På ganske samme måde forholder det sig med skolehistoriske genstands- og billedsamlinger. De fleste kulturhistoriske museer har ting med tilknytning til skolen, men større og systematisk skabte samlinger er sjældne. Statens pædagogiske Studiesamling danner dog en undtagelse. Forgængeren, Dansk Skolemuseum, skabte en eksempelsamling, der i første række var tænkt som en præsentation af pædagogiske landvindinger; men som årene er gået, har alle disse ting fået museums-karakter. Som helhed adskiller de sig dog fra de af museerne skabte samlinger ved ikke at have proveniens, d. v. s. at de ikke belyser livet i en eller flere bestemte skoler. Dansk Skolemuseums samlinger viser primært, hvad der blev produceret, ikke hvad der var i brug.

Begge slags samlinger har imidlertid stor betydning; de supplerer hinanden, og lad os håbe, at Statens pædagogiske Studiesamling må få mulighed for at udstille og at følge sine samlinger op, og lad os lige så meget håbe, at de kulturhistoriske museer vil tage de skolehistoriske opgaver op. Et første forsøg i denne retning er blevet gjort af Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

Lolland-Falsters Stiftsmuseum blev grundlagt som en selvejende institution i 1890, kort tid efter opnåede det statsanerkendelse med deraf

Christiansmindeskolen fra Langet (Østofte sogn), opført 1813 af statsminister C. D. F. Reventlow. Skolen, der har lerstampede mure, blev i 1937–38 overflyttet til Lolland-Falsters Stiftsmuseums frilandsafdeling; den rummer nu en del af museets skolehistoriske samlinger.

følgende offentlig støtte, senere blev det centralmuseum og fra 1965 landsdelsmuseum for Lolland-Falster. Det har til huse i Maribo og består af et hovedmuseum og et frilandsmuseum med omfattende kulturhistoriske samlinger, der belyser mangfoldige sider af den menneskelige tilværelse fra Stenalderen og op til i går.

Museets vigtigste opgaver er at bevare, udstille og forøge sine samlinger og at skaffe sig ny viden om fortiden ved arkæologiske, etnologiske og historiske undersøgelser. Men da Lolland-Falsters Stiftsmuseum – som så mange andre kulturinstitutioner – trækkes med mangel på både penge og arbejdskraft, får aktiviteten desværre ikke det omfang, den burde have.

I valget af opgaver må der en vis prioritering til, og ved de fleste provinsmuseer må der vælges efter emnets relevans til egnens særpræg. Dette princip afspejles i Lolland-Falsters Stiftsmuseum i den vægt, der er lagt på f. eks. unngotiske krucifikser, sukkerroeredskeer, de polske landarbejdere og skolevæsenets – især landsbyskolens – historie.

På Lolland-Falster mærkes endnu eftervirkningerne af oplysnings-tidens og først og fremmest statsminister C. D. F. Reventlows og biskop P. O. Boisens betydningsfulde indsats for almueskolen. Meget af det, der i afsvækket form fik udtryk i skolelovene af 1814, blev af statsministeren og af kredsen omkring ham prøvekørt på Lolland; dønnin-gerne efter dette energiske arbejde har næsten taget karakter af en myte, og den har været medvirkende til, at Lolland, der ellers har ord for træghed på de åndelige områder, aldrig har været bagefter med skolevæsenets udbygning.

Det er derfor ganske naturligt, at skolehistorien har fået en plads i landsdelens museum. Det begyndte i 1937, hvor Christiansmindesko-len, opført 1813 af statsminister C. D. F. Reventlow i Langet (Østofte sogn), blev flyttet til Frilandsmuseet (fig. 1). Der blev ved den lejlig-hed indsamlet en del skoleting til at fylde i det tomme hus, og i årene efter blev samlingerne øget ved forskellige gaver.

Det er ligeså naturligt, at Stiftsmuseet ønskede at markere 150 året for skolelovene af 1814 med en særudstilling om landsbyskolen. Man havde regnet med, at museet allerede rådede over tilstrækkeligt materi-ale til en sådan udstilling, men det viste sig desværre (heldigvis) ikke at være tilfældet. Samlingerne slog ikke til, og museet besluttede sig til at foretage nogle supplerende undersøgelser og indsamlinger. Men em-net fængede; hvert svar affødte nye spørgsmål, og hver ting, der blev reddet, og hver skolebygning, der blev registreret, viste, at det – trods de senere års intensive modernisering af skolevæsenet på landet – ikke var for sent. Inden man så sig til, var Lolland-Falsters Stiftsmuseum – som det første herhjemme – i gang med en systematisk skolehistorisk undersøgelse.

Undersøgelsen faldt i tre afdelinger: en arkivalsk kortlægning af skolestrukturen gennem tiderne, en registrering og fotografering af samtlige bevarede skolebygninger fra tiden før centralskolerne og en indsamling af inventar og undervisningsmateriel.

Den arkivalske undersøgelses mål var at få kortlagt skolernes antal, art og beliggenhed, og hovedkilderne blev derfor indberetningerne om skoleforhold til centralregeringen suppleret med den topografiske litte-ratur, fundatssamlingerne og 19. århundredes håndbøger om lærerem-bederne.

Den ældste indberetning er fra 1736; om tiden før ved vi, at der var grundlagt en del privatskoler, især godsskoler, hvorunder også Frederik

IV's rytterskoler fra 1720erne må henregnes, idet det jo ikke var staten, men kongen som godsejer, der lod dem opføre.

Af indberetningerne fra 1736 fremgår, at der var 50 landsbyskoler på *Lolland*; de 11 var rytterskoler, 24 var oprettet af godsejere (heraf ikke mindre end 7 af statsminister C. D. F. Reventlows farfar C. D. Reventlow til Christianssæde og Krenkerup og 5 af Abraham Lehn til Højbygaard), 3 skyldtes sognepræsterne, 5 var grundlagt af bønderne, mens fundatorerne ikke kendes for de resterende 7. *Falster* havde sine 27 kongelige skoler, hertil kom 2 grundlagt af bønderne og 1 hvis oprindelse ikke var kendt.

Skolegrundlæggelserne var således godt igang i 1730erne, da staten tog initiativet. Det første, der skete, var indførelsen af konfirmationen i 1736. For at blive konfirmeret skulle man have lært katekismen, og man skulle kunne læse; det var efter datidens forhold store krav, og de blev ikke mindre af den borgerlige betydning, konfirmationen blev tillagt: konfirmationsattest skulle indføres i skudsmålsbogen (der var en forudsætning for at få lov til at tage tjeneste uden for sognet), og uden konfirmationsattest måtte ingen gifte sig. Frygten for at blive afvist ved konfirmationen blev helt op til moderne tid en af de mest effektive drivkræfter i almueundervisningen.

Statens næste skridt var skoleforordningen 1739; den indførte skolepligt, og bestemte skolernes antal og deres økonomiske fundament (bl. a. ligning på hartkornet). Men regeringen måtte afsvække loven ved forordningen af 1740, der overlod afgørelsen om skolernes antal og lærerens løn til lodsejerne. Denne bestemmelse anses i almindelighed for at være dødsdommen over 1739-forordningen, men ser vi på den videre udvikling i Maribo amt, og især på *Lolland*, må denne opfattelse ændres.

Forud for skoleloven af 1739 havde regeringen indhentet oplysninger hos myndighederne i hvert stift, dels om hvor mange skoler, der var, dels om hvor mange, der burde være. På *Lolland* var der 50 skoler, mens der burde være 70, og på *Falster* 30, her ønskede man 47.

Takket være indberetninger om skolerne fra 1744 og 1790 kan vi følge den videre udvikling. I 1744 var der 79 skoler på *Lolland*; det vil sige, at man allerede 5 år efter 1739 var over det antal, skoleloven forudså. Går vi frem til 1790 ser vi skoleantallet forøget til 94. *Falster* derimod blev gennem hele 1700-tallet stående på stedet, og først i

Ryterskolerne blev opført i 1720erne af Frederik IV som fem fags grundmurede huse med tegltag. Ofte er de oprindelige tegltage udskiftet med det billigere strå, og da mange af ryterskolerne var i brug helt op til vort århundrede, blev udvidelser nødvendige. Frejlev ryterskole (Kettinge sogn); skolens venstre del er opført af bindingsværk i 1853.

begyndelsen af vort århundrede nåedes det antal skoler, der var ønsket i 1739.

Indsatsen på Lolland er bemærkelsesværdig; øen har 68 sogne, og allerede i 1744 var der 79 skoler. Det tilsvarende tal fra Sjælland med sine 385 sogne er 202, hvoraf ikke mindre end 132 var ryterskoler. Men eet er at grundlægge skoler, et andet er at sikre det økonomiske grundlag, det vil først og fremmest sige lærerlønnen. Skoleloven af 1739 havde forudset en mindsteløn for lærere, der lå en ubetydelighed over lønnen ved ryterskolerne, og et bestemt tillæg for de degne, der påtog sig undervisningen.

I 1744 underviste degnene ved 22 af de lollandske skoler. Ved det resterende var lærerlønnen ved ikke mindre end 35 på højde med eller over det beløb, 1739-loven krævede, 17 lå lidt under og kun 4 meget under skolelovens krav. Vel var lærerlønnen efter moderne forhold ringe, men bedømmer vi Lollands skolevæsen efter de krav, skoleloven af 1739 stillede, og som mange steder vanskeligt kunne gennemføres, må vi sige, at den indsats de lollandske godsejere, præster og bønder gjorde, er betydelig.

Der har altid været nogen usikkerhed i bedømmelsen af den »velfærds-indsats«, der blev gjort i 1700-tallets første halvdel, for perioden er sat i bås som den mørke baggrund for oplysningstidens reformer. Nu vil en umiddelbart forudgående periode altid blive uforholdsmæssigt hårdt bedømt, og oplysningstiden viser i denne henseende ikke større tolerance end andre tider – tværtimod. Helt op til i dag virker denne fordømmelse; man har været tilbøjelig til at bedømme periodens indsats på det sociale og skolemæssige område ud fra reformtidens idealkrav, og på den baggrund bliver billedet selvfølgelig mørkt. Det svarer til en vurdering af forrige århundredes indsats ud fra den blå betænkning! – Det eneste realistiske grundlag må være det, der er gået forud, og alternativet til de skoler, der grundlægges efter skoleloven af 1739, bliver: ingen skoler. Vel var der tale om mangelfulde skoler, der undertiden døde helt eller delvis med fundatorerne; men det, at så forholdsvis mange lollændere ofrede penge, tid og kræfter på at oprette skoler, viser, at tanken om almuens undervisning var spillevende allerede før reformtiden. – Dette anføres ikke for at forklejne reformatorerne, men for at give en baggrund for deres arbejde.

C. D. F. Reventlow og hans kreds behøver nemlig ingen myte, for deres indsats er så banebrydende, at den altid vil få en fremtrædende plads i Danmarkshistorien. – Mange af de tanker, der ligger til grund for C. D. F. Reventlows skolepolitik, stammer fra hans yngre bror Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg; men hvor Ludvig Reventlow i sin rastløshed vanskeligt kunne forene sin drømmende idealisme med den barske virkelighed, formåede C. D. F. Reventlow ved sin modenhed og politiske kløgt at få ført langt flere af sine lige så menneskekærlige idealer ud i livet. Han organiserede sine 13 skoler fast under Christianssæde og Pederstrup skolekommissioner og sørgede for det åndelige og det materielle i sine to skolereglementer fra 1791 og 1818, der på mange områder viser langt ud over skolelovene af 1814. Sam-

Da der ved udskiftningen blev lagt en jordlod til skolerne, måtte der opføres udhuse til lo og lade. Vesterbo skole (Købelev sogn), opført 1816 af bindingsværk med stråtag; nu i stærkt forfald.

tidig startede han i 1801 seminariet i Vesterborg med den senere biskop P. O. Boisen som leder. De lollandske erfaringer var baggrunden for statsministerens energiske indsats i Den store Skolekommission, men han var skuffet over resultatet: skolelovene af 1814.

Fra Stiftsmuseets side havde man ønsket at belyse betydningen af 1814-skolelovene, men de videre undersøgelser viste, at disse love så godt som ingen betydning fik for skolestrukturen på Lolland-Falster.

Ser vi på antallet af skoler på Lolland-Falster i denne periode, møder vi det overraskende for *Lollands* vedkommende, at den struktur,

der var lagt i 1700-tallet, ikke ændres væsentligt, idet skoleantallet kun voksede fra 94 i 1790 til 95 i 1847 og 106 i 1912 – til gengæld forbedredes og udvidedes de eksisterende skoler. *Falster*, der nærmest stod i stampe i 1700-tallet, kom med i det følgende århundrede: i 1847 var der 38 og i 1912 47 landsbyskoler (det antal, der var ønsket i 1739).

Fra midten af 1800-tallet blev skolevæsenet på Lolland-Falster udvidet og mere differentieret; mange nye og større skolehuse rejstes, og det var ikke få, der i denne periode fik både en førstelærer og en andenlærer, ja – nogle endda en tredielærer; den udvikling, der i dag er resultatet i centralskolerne, var i gang. Maribo amt er i dag langt fremme med skoleudbygningen, men billedet præges af mange og relativt små centralskoler; måske skyldes det egnens lange og dybe skoletradition.

Med strukturundersøgelsens resultater i hånden begyndte *arbejdet i marken*. Man vidste nu, hvor mange skoler der havde været i hvert sogn, og i heldige tilfælde var der lidt oplysninger om deres beliggenhed. Det lykkedes at finde godt et par hundrede skolebygninger fra tiden før centralskolerne (et overraskende højt tal set i relation til den intensive udbygning i amtet), hvoraf mange ikke længere var kendt som skolehuse. – Alle disse skoler er nu indtegnet på kort og fotograferet, men desværre havde museet hverken mandskab eller penge til opmålinger og grundigere arkitekturhistoriske undersøgelser af hver enkelt.

De bevarede skolebygninger kan deles i tre hovedgrupper: rytterskolerne, skoler fra tiden før ca. 1870 og skoler opført mellem o. 1870 og o. 1930. Bygningshistorisk er det nødvendigt at skille *rytterskolerne* ud; de blev bygget efter tegninger udfærdiget i København, og de er uden forbindelse med det almindelige byggeri på landet. De blev opført som grundmurede huse på 5 fag med tegtag på et tidspunkt, hvor bindingsværk og stråtag ellers var enerådende i landdistrikterne. Der var tale om en flothed uden lige (»skolepaladser«), men også om fremsynethed, for de fleste af rytterskolerne blev brugt som skoler i næsten 200 år; kun 6 af 38 blev nedlagt før 1860, de fleste brugtes til o. 1900, – ja Stavreby rytterskole på Sydfalster nåede 200 års-jubilæet, idet den først blev erstattet af en ny skole i 1925. 200 års brug går naturligvis ikke sporløst hen over en bygning; de fleste rytterskoler er blevet forlænget (ofte med en bindingsværks-tilbygning) og de oprindelige tegtage erstattet med stråtage (fig. 2), men

De Reventlowske Skoler blev stildannende på Vestlolland. Sammenlign Christiansmindeskolen (fig. 1) med skolen i St. Lindet (Birket sogn). Sidstnævnte blev bygget o. 1850 i stedet for en nedbrændt Reventlowskole, og selv om den er opført i grundmur og har højere vinduer og større tagrejsning, slutter den sig stilmæssigt til Reventlowskolerne fra århundredets begyndelse.

trods alt mærker man stadig 1700-tallets sikre byggeskik i de velproportionerede huse med den kraftige gesims.

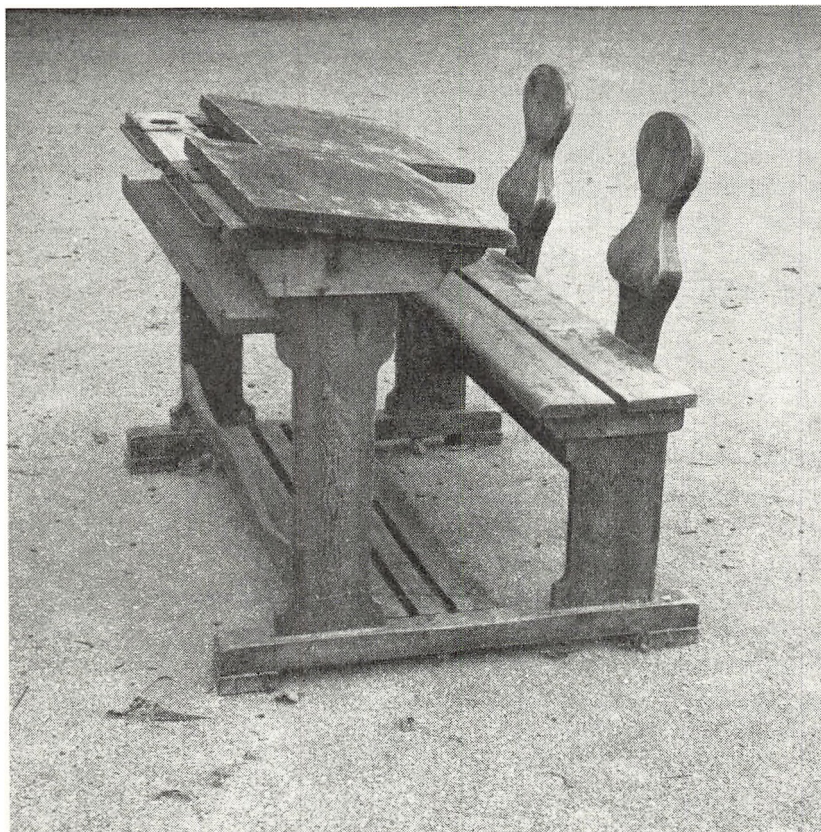
På Lolland udgør rytterskolerne kun en lille del af det samlede skoleantal fra *tiden før 1870*. Alle de andre skoler er i nøjere kontakt med den lokale byggetradition, og tilsyneladende skiller skolerne sig ikke særligt ud fra den øvrige bebyggelse. Byggeteknisk følges de almindelige normer; den ældste del – frem til 1840'erne – består overvejende af bindingsværkshuse, hvor også tømmerværket er overkalket,

idet det ikke – som på Fyn – var tillagt nogen æstetisk betydning. I perioden 1810–20 byggedes en række lerstampede huse (fig. 1), og fra 1840erne dominerede de grundmurede. Når vi ser bort fra, at vi allerede i 1700-tallet har enkelte grundmurede skoler, kan vi sige, at skolebyggeriet byggeteknisk følger den almindelige udvikling.

Stilmæssigt slutter skolebygningerne sig tilsyneladende også til egens traditioner, men kun tilsyneladende, for der er noget over skolerne, der er anderledes; først og fremmest størrelsen (især længden) og tagenes rejsning. Man kan ikke tale om nogen egentlig skolestil, men der er visse elementer, der fortrinsvis findes på skolebygninger. Det gælder det let svajede halvvalmtag og den kraftige gesims, der går tilbage til rytterskolerne. Også De Reventlowske Skoler blev stildannende; disse bygninger med deres næsten fantastiske lange, men renfærdige facader og deres harmoniske fagdeling satte deres præg på Vestlollands skolebyggeri langt op i tiden (fig. 4).

I *anden halvdel af 1800-tallet* udvaskedes det byggemæssige skel mellem land og by; de kalkede, stråttækte længers tid var forbi, og murstenshusene – ofte i flere etager – holdt deres indtog. Også skolebyggeriet skiftede karakter; vi får skoler i »stationsbystil« eller i »villa-stil«, men mange steder foretrak man den traditionelle længebygning, dog med tidens karakteristiske mønstermuring. I 1920erne rejstes en række sobre to-etagers skolebygninger med halvvalmtage og markerede gesimser, men for disse – som for de fleste landsbyskolebygninger efter 1870 – gælder, at de ikke adskiller sig væsentligt fra skolebyggeriet i købstæderne.

Det er en broget samling huse, der således blev registreret; i tid spænder de fra 1720erne og frem til 1930erne, og kun een ting forener dem: deres funktion. De rummer skolestue(r) og lærerbeboelse, men hvor de gamle skoler kun skulle have lejlighed til een lærer, må mange bygninger fra midten af 1800-tallet og fremefter give husly til to eller flere. Til gengæld indgår landbrugsbygninger ikke i de nyere skoler. I ældre tid bestod en stor del af lærerens løn i naturalier, og i skolen måtte der være plads til såvel udhus som stald; i de ældste skoler var udhuset en del af selve skolehuset, men da der ved udskiftningen blev lagt en jordlod til skolen, måtte der bygges et selvstændigt hus til stald og lo (fig. 3). I ældre tid udgjorde lærerens andel således en stor del af skolen, mens det rent undervisningsmæssige tager broderparten af pladsen i senere tiders skolekomplekser.

Skolepult fra 19. årh.'s slutning. Af fyrretræ med forskydelig bordplade og ryg med lændestøtte, højde 78 cm. Lolland-Falsters Stiftsmuseum nr. 26.182.

Genstandsindsamlingen. Parallelt med bygningsundersøgelsen løb genstandsindsamlingen, organiseret gennem spørgeskemaer til hver skole, udsendt af Maribo amts skolecentral, besøg i de enkelte skoler og opfordringer til publikums medvirken gennem dagspressen. – Resultatet blev ganske over forventning; Stiftsmuseets skolehistoriske samling er nu oppe på et firecifret tal, og aktiviteten fra 1964 virker endnu, idet museet stadig får gaver med relation til skolehistorien.

Inventarsamlingen omfatter nu et enkelt af de lange skoleborde, en næsten komplet samling pulte (fig. 5), flere katedre og katederstole, tavler, gymnastikredskaber m. m.

Pædagogiske hjælpemidler fra ældre tid er selvfølgelig sjældne, det var de også i samtiden, tænk blot på 1739-lovens krav desangående: »Tvende sorte Tavler til Information, tvende Blekhorn og tvende stærke Linealer til de Børns Brug, som lære at skrive«. – Men fra tiden efter 1800 vokser samlingerne. De omfatter først og fremmest bøger og arbejdshæfter (f. eks. skrivebøger og zifferbøger), skrivedragerer (tavler, grifler, blækhuse o. s. v.) og fra 1800-tallets slutning og fremefter kort, anskuelsesbilleder, tegnemodeller, kuglerammer, fysikapparater, lysbilleder og -apparater etc.

Det er nu museets opgave at opbevare, udstille og udforske denne samling. – Den blev vist på en særudstilling i nov.–dec. 1964, der via et samarbejde med Maribo amts skolecentral førte linierne helt op til i dag (fig. 6), og fra sommeren 1966 er en lille del af den permanent udstillet i Frilandsmuseets skolebygning. Disse udstillinger er blevet populære, ikke mindst hos skolebørnene, der lettere forstår, hvad historie er, når de beskæftiger sig med et emne, der i så høj grad har relation til deres egen situation.

Udforskningen fortsætter – omend i mindre målestok, da skolehistorie jo kun udgør en lille del af Stiftsmuseets arbejdsområde. – Undersøgelsen startede med en strukturanalyse, men denne blev kun foretaget for at få en baggrund og en ramme om det, der er museets egentlige mål: en klarlæggelse af skolens kulturhistorie. Det vi først og fremmest søger er oplysninger om det daglige liv: skolebygningernes indretning og funktion, inventarets udviklingshistorie, de pædagogiske hjælpemidler gennem tiderne, skolens betydning for det enkelte barn og for det enkelte sogn etc.

I en sådan undersøgelse kan man dog ikke nøjes med tingene selv; arkivmateriale må i stadig større udstrækning inddrages, og denne kombination af arkivoplysninger og de bevarede ting giver undertiden spændende resultater. Men arkivmaterialet er omfattende og spredt; yndlingsgruppen omfatter regnskaber med bilag, hvor de ofte kortfattede og tørre oplysninger kan føre direkte ind i dagligdagen, når de sammenholdes med genstandssamlingen; dernæst kommer de enkelte skolars embeds- og dagbøger samt skolekommissionens forhandlingsprotokoller. Men her støder vi på en alvorlig vanskelighed: det er ret tilfældigt, hvad arkiverne rummer af sådanne arkivalier, simpelthen fordi alt for få sørger for at få dem afleveret. Ofte ligger de på loftet, når en nedlagt skole sælges; en dag smides de ud, og så røg det kapi-

Fra Lolland-Falsters Stiftsmuseums særudstilling »Landsbyskolen«, nov.–dec. 1964. Midt i billedet ses en samling pulte fra 1800-tallets slutning og til højre skimtes et sæt moderne skolemøbler. I baggrunden monterer med undervisningsmateriel.

tel af skolehistorien. Stiftsmuseets medarbejdere kan give utallige rystende eksempler på denne fremgangsmåde.

Derfor må man i vid udstrækning søge til de overordnede instanser: provste-, bispe-, amts- og skoledirektionens arkiver. Det er et stort og tidsrøvende arbejde, og da en sådan undersøgelse må puttes ind mellem de mange store og små opgaver, der påhviler et landsdelsmuseum, er skoleundersøgelsens færdiggørelse ikke nært forestående. Men arbejdets første kapitel er færdigt, og Stiftsmuseet har fået sin skolehistoriske samling at arbejde videre med. Men vi dækker kun en enkelt

egn, og vi savner både parallelundersøgelser fra andre egne og landsdækkende resultater.

Forhåbentlig går skolehistorien lysere tider i møde; arbejdsmarken er stor og fascinerende, og der er brug for alle: »åndelige« og »materielle« historikere, pædagoger, sociologer, etnologer, professionelle og amatører. Emnet kan og bør gribes an fra mange forskellige sider, så vi engang kan nå til et rigt differentieret billede af denne væsentlige side af vor historie.

Til strukturundersøgelsen er anvendt følgende utrykte kilder:

Rigsarkivet: Danske Kancelli.

Kommissionen angående skolevæsenet på landet i Danmark og Norge 18. jan. 1737: Det kgl. kommissorium med bilag, læg 7–8, Lolland-Falster (Stiftsøvrighedens indberetning 23. nov. 1735 med extract af provsternes og præsternes relationer om skoler på landet i Lolland-Falster).

Den lille skolekommissions relation til oversekretær J. L. Holstein 1736 28/12 (Stiftsøvrighedens indberetning). Skrivelse af 1744 10/10 med bilagt tabel over de danske skoler på landet i Lolland.

Kommissionen angående det alm. skolevæsen 1789–1814: Lolland-Falsters Stiftsøvrigheds besvarelse 1790 4/4 af kancellicirkulæret 1789 14/11.

Föreningen för svensk undervisningshistoria. Dess uppkomst och verksamhet

Af ALBERT WIBERG

Fil. dr. *Albert Wiberg* døde den 24. april 1967. – Han var en fornem kender af det svenske undervisningsvæsens historie. En lang række selvstændige skrifter og artikler vidner om hans flid og hans lærdom inden for skolernes og de enkelte fags historie. Han skrev vægtige bidrag til studiet af 1700-tallets reformpædagogik og behandlede med stor kyndighed emner inden for udviklingen af musik og gymnastik som undervisningsfag. Også hans indsats som redaktør vil blive husket, i første række arbejdet med udgivelsen af *Årsböcker* i Svensk Undervisningshistoria.

Starten

Föreningen för svensk undervisningshistoria grundades av intresserade pedagoger i Stockholm vid en sammankomst den 5. juli 1920. Initiativtagare var seminarielektorn fil. dr. *B. Rud. Hall*.

Under de närmast föregående åren hade Hall vid många tillfällen framfört tanken på att bilda en särskild skol- och undervisningshistorisk förening. Vid de akademiska sommarkurserna i Uppsala 1919 hade han eftertryckligt propagerat för saken och uppmanat deltagarna att samla och bevara skolacta, lärares och elevers minnesanteckningar, skolinventarier mm. Genom en särskild affisch vid föreläsningslokalerna föreslog han under rubriken »Vak upp du som sover!«, att man skulle bilda en förening för svensk undervisningshistoria och att denna förening skulle utge en årsbok för publicering av urkunder, anteckningar och undersökningar i ämnet.

Överläggningarna i Uppsala ledde emellertid icke omedelbart till något resultat. På åtskilliga håll och även bland dem som var mycket intresserade för frågan ansåg man, att det icke var nödvändigt eller ens befordrande för saken att bilda en ny förening för ändamålet. Allt sedan 1897 arbetade nämligen inom Sveriges allmänna folkskolläraryörening en litteraturkommitté, som gav ut *Pedagogiske Skrifter*, en skriftserie med fyra häften varje år. Man ansåg att denna litteraturkommitté också skulle kunna ta tillbörlig hänsyn till de historiska spörsmålen, något som i viss utsträckning redan skett, och publicera även historiska undersökningar och skolorkunder.

Gentemot dylika invändningar och förslag genmålde Hall bl. a., att en fristående undervisningshistorisk skriftserie var nödvändig, om man ville nå de resultat han syftade till. Han betonade bl. a. att en Kyrko-historisk Årsskrift utgavs trots existensen av den gamla Historisk Tids-skrift, andra exempel att förtiga.

Resultatet av övervägandena blev, att Föreningen för svensk under-visningshistoria som nämnt bildades i juli 1920. Den tillsatta styrelsen beslöt att föreningen skulle utge en årsboksserie och gav åt serien namnet *Årsböcker i svensk undervisningshistoria*.

Mannen bakom verket

Lektor *Bror Rudolf Hall* var född i Halls socken på Gottland den 14/11 1876. Släktnamnet Pettersson, som han till en början bar, ut-bytte han efter födelsesocknens namn mot Hall. Efter folkskollärary-examen 1899 var han folkskollärare några år bl. a. i Kalmar, men be-drev samtidigt fortsatta studier till studentexamen och vid Uppsala universitet. Efter de förberedande akademiska examina var han under åren 1909–1912 överlärare (rektor) vid Engelbrekts folkskola i Stock-holm. Till filosofie doktor promoverades han 1912 vid universitetet i Lund sedan han disputerat på en avhandling om Johannes Rudbec-kius, en avhandling som blev grundläggande för den moderna rud-beckiusforskningen.

Åren 1913–1914 var Hall seminarieadjunkt i Luleå och 1914–1918 i Uppsala. Från 1920 till 1941 var han lektor vid folkskoleseminariet i Lund. Sedan 1928 och till pensionsålderns inträde var han dock tjänstledig på grund av offentliga skolhistoriska uppdrag och för sjuk-dom. Hall gick ur tiden den 26 december 1950.

Hall och skolhistorien

Utgångspunkten för Halls undervisningshistoriska intresse synes ha varit hans socialpedagogiska verksamhet. Denna tog sig uttryck redan 1900 bl. a. i en artikel om skolbad, följd av artiklar om ungdomens fria läsning, om ljusets bonde, om skolkolonier mm. Klar undervisnings-historisk inriktning hade uppsatsen om »Ljusets bonde« i tidningen *Barometern* 1901 samt det betydande inlägget »En lärarhögskola i Stockholm« i *Svenska Dagbladet* 1908. De därpå följande forskningarna rörande Johannes Rudbeckius förde Hall definitivt över till under-

visnings- och skolhistorien, det område där han kom att göra sin epokgörande insats.

Under sina forskningar hade Hall funnit många grundlösa uppfattningar vara i svang inom den svenska undervisningshistorien. Han fann vidare till sin sorg, att stora mängder akter som gällde skolhistoria och allmän uppfostringshistoria blivit förstörda eller höll på att förstöras på grund av bristande vård. Arkivhandlingar av största kulturhistoriska värde kunde man ibland få fatt på vid komposthögar eller framför bränn-ugnar på väg mot förintelsen. Den vägen hade många ovärderliga akter gått. Fråga var nu hur långt förstörelseverket skulle tillåtas få fortgå. Allmänheten måste väckas till insikt om vad som höll på att ske och myndigheterna måste påverkas att ingripa.

Den 28 jan. 1919 föreslog Hall i en framställning till regeringen, att en räddningscentral för historiska skolacta skulle upprättas i Stockholm, samt att en årsbok skulle startas mm. Ett av resultaten av framställningen blev, att han erhöll offentligt uppdrag att utarbeta »en fullständig plan för eftersökande, samlande och bevarande av inom riket befintliga arkivalier av skolhistoriskt värde ävensom förslag till åtgärder för denna plans genomförande jämte beräkning av kostnaderna härför«.

Sitt betänkande hade Hall färdigt den 7 mars 1922, då han överlämnade det till regeringen. Däri föreslog han inrättande av ett centralt skolhistoriskt museum med ett tillhörande undervisningshistoriskt arkiv, dit man från olika håll i riket kunde få inlämna akter för bedömning och förvaring. Till museet skulle vara knutet ett stort pedagogiskt bibliotek. Där skulle även finnas en forskar- och läsesal för intresserade. Institutionen skulle förestås av en skolhistoriker som chef. I nära samarbete med museet skulle Föreningen för svensk undervisningshistoria utge sin årsbok för publicering av undersökningar, märkligare minnen, urkunder mm. Vid avlämnandet av betänkandet hade årsboken redan börjat utkomma, men den omnämndes dock särskilt för att betona behovet av statligt stöd för dess fortkomst.

Årsboken

Första årgången av årsboken *Årsböcker i svensk undervisningshistoria* utkom redan 1921 med Hall som redaktör och författare. Den behandlade *Sveriges första läroverksstadga*. Redan till denna första volym

hade Hall lyckats utverka statsbidrag. Sådant bidrag lämnade staten också i fortsättningen med växlande belopp. Omkostnaderna för årsbokens utgivning bestreds f. ö. av de medlemsavgifter, som inflöt till föreningen, varjämte Sveriges allmänna folkskolläraryörening med intresse följde verksamheten och understödde den med anslag av växlande storlek.

Ända från början var Hall redaktör för årsböckerna, vilka tämligen regelbundet utkom med ett flertal nummer årligen. År 1948 då Hall måste lämna redaktörskapet på grund av vacklande hälsa, nedbruten av det olycksöde som drabbat hans under ett helt liv strävsamt hopbragta samlingar, hade årsboksserien utkommit med 76 volymer, ett ståtligt monument över föreningens och framför allt Halls offervilja och energi.

Till Halls 70-årsdag den 14 november 1946 hade föreningen överräckt sin grundare och ledare en festskrift med uppsatser och studier, skrivna av vänner och lärjungar till jubilaren i Sverige, Norge, Danmark och Finland.

Under förberedelserna för utgivningen av volym 56–57 år 1938 började styrelseledamoten Albert Wiberg att biträda Hall med en del löpande redaktionsgöromål. Detta samarbete på redaktionsplanet intensifierades från mitten av 1940-talet, då Halls krafter började sina. Det blev under sådana förhållanden helt naturligt, att Wiberg trädde till som redaktör för årsböckerna, då Hall måste lämna redaktörskapet. Under den nye redaktören fortsattes årsböckernas utgivning enligt samma plan som tidigare.

Under 1966 har Årsböcker i svensk undervisningshistoria utkommit med volymerna 115 och 116, vilka behandlar dels *Folkundervisningen i Leksand och Forshem i äldre tid*, dels *Sveriges första folkskolläraryörening*.

Skolmuseet

En del samlingar till ett skolmuseum fanns i Stockholm från 1800-talets senare hälft. Som vi sett ingick i planerna vid föreningens grundande att man skulle söka få till stånd ett verkligt skolhistoriskt museum. Sedan lokaler ställts till museets förfogande kunde planerna förverkligas. Lektor Hall erhöll tjänstledighet från sitt lektorat och organiserade och ordnade Svenska skolmuseet. En stor del av föremålen i

museet donerades av Hall, som under årens lopp fått ihop en samling av enastående värde och delvis av unik beskaffenhet.

Såväl den gamla latinskolan och läroverket som lancaster- och folkskolan blev rikligt företrädta på museet. I de fall där autentiska föremål saknades lät Hall tillverka repliker för att belysa utvecklingen på något område. Som exempel kan nämnas den gamla latinskolans straffredskap. En synnerligen god rekonstruktion var även den av Hall inrättade lancasterskolsalen i museet. Äldre tiders räkne- och läsmetodik i folkskolan belystes av mycket rikhaltiga samlingar. – Svenska skolmuseet är *nu* under omorganisation under ledning av Nordiska museet.

Centralarkivet

Det centralarkiv som Hall och föreningen drömde om under 1920-talet var det meningen att Halls enskilda bibliotek och samlingar av skolhistoriska urkunder, minnen, undersökningar mm. skulle vara stomme till. Centralarkivet skulle på detta sätt med sin forskarsal, sitt bibliotek och sina samlingar bli en härd för skolhistorisk forskning i Sverige. De medel som behövdes för planens förverkligande hoppades man få från regeringen, då föreningens egna medel icke kunde räcka till för ett så omfattande företag. Den 1 mars 1930 gjorde man följaktligen en framställning till regeringen om anslag för ett undervisningshistoriskt centralarkivs upprättande.

I motiveringen till anslagsäskandet betonades huru man på andra kulturområden var ivrigt sysselsatt med insamlings- och räddningsarbeten, t. ex. uppteckningar av folkseder och landsmål, upprättande av hembygdsmuseer för tillvaratagande av kulturrester av skilda slag. Det framhölls, att det centrala studiearkivet skulle mottaga och vårda även sådana föremål och acta, som icke kunde få plats på de övriga existerande arkiven, såsom självbiografier av lärare, minnen, skrivböcker etc.

I framställningen skisserades vidare den blivande arkivariens uppgifter synnerligen utförligt. Även om lönekostnaderna skulle bli ganska ringa under Halls tid, då han erbjöd sig att förestå arkivet mot sin sjuklön från lektoratet, måste för framtiden även arkivarielönen tas med i kalkylerna. Den årliga staten för arkivet beräknades till 30000 kronor och detta belopp begärdes därför.

Resultatet av framställningen blev att regeringen den 21 nov. 1930 utanordnade ett belopp om 5000 kronor av lotterimedel till föreningen för upprättandet av ett undervisningshistoriskt arkiv i Stockholm under villkor att föreningens verksamhet i detta avseende underkastades inspektion av riksarkivarien och att en av Riksarkivet godkänd plan följdes samt att lokalerna godkändes av Riksarkivet.

Arkivplanernas misslyckande

Svårigheterna att upprätta centralarkivet blev föreningen övermäktiga. Det anslagna beloppet var alltför ringa för att vara till någon effektiv hjälp. Först och främst kunde man icke erhålla lämpliga lokaler för arkivet. Riksarkivet fordrade att lokalerna skulle vara eldsäkra. Att åstadkomma eldsäkra valv för arkivalierna för så ringa medel som stod till föreningens förfogande var en uppanbar orimlighet. Arkivets start måste därför uppskjutas.

Under tiden förvarade Hall sina arkivsamlingar i sin bostad och de anslagna medlen förräntades. Genom kapitalets förräntning och genom insamlade medel samt ev. ytterligare anslag från staten hoppades föreningen längre fram få resurser att förverkliga arkivplanerna. Penningvärdets fall under 1930- och 1940-talen grusade emellertid dessa planer. Trots räntetillväxten blev det anslagna kapitalets realvärde allt mindre, och då världskriget 1939 bröt ut blev det klart att planerna måste uppges. Lektor Hall återsände då till respektive »hemorter« de originalurkunder, som överlämnats till honom för det planerade arkivets räkning. Resten av de för centralarkivet avsedda akterna överlämnades till Riksarkivet.

På grund av bristande utrymme förvarades de donerade handlingarna på Maria folkskolas vind i Stockholm. Någon gång före den 7 sept. 1946 försvann samlingarna från vinden. Dessa hade troligen på grund av missförstånd vid vindsröjning i skolhuset blivit uppbrända av skoldirektionens arbetare, som tydligen icke insett värdet. Denna olycka bröt Halls hälsa och återställd blev han aldrig före sin bortgång.

På grund av de ändrade förhållandena beslöt regeringen den 11 april 1947 på framställningen av föreningen att de anslagna 5000 kronorna skulle få användas till tryckning av nya volymer i årsboksserien. – Därmed hade de så ivrigt förfäktade planerna på ett undervisningshistoriskt centralarkiv måst skrinläggas.

Föreningens övriga verksamhet

Föreningens syfte angavs i stadgarna mycket allmänt. Detta var givetvis fullt avsiktligt. Man skulle på detta sätt ha fria händer att utan stadgeändring uppta nya uppdykande verksamhetsgrenar. Man skulle arbeta för årsskrift, museum, insamling och räddning av skolminnen och skolföremål, urkunder av olika slag mm. I stadgarnas första paragraf hette det om föreningens mål:

»Föreningen för svensk undervisningshistoria har til uppgift att sprida kunskap om sådana svenska personligheter, institutioner, idéer och strävanden, som är av betydelse så väl för den andliga odlingen i allmänhet som särskilt för uppfostran, kunskapsförvärv och personlig utveckling«.

En uppgift som tillkommit för föreningen under senare år har varit övertagandet av den gamla *Pedagogisk Tidskrift*. Denna hade grundats 1865 och utkommer sålunda nu med sin 102:dra årgång i föreningens regi. Den närmare ledningen av tidskriften handhas av en av föreningen tillsatt redaktion.

Som synes har inte alla de mål som uppsattes vid föreningens grundande uppnåtts. Förutom årsboksserien har stora samlingar av urkunder och minnen gjorts, och viktiga räddningsaktioner har under de gångna åren företagits. Delar av samlingarna, som icke överlämnats till Riksarkivet, har gått till Västerås stiftsbibliotek och till Pedagogiska biblioteket i Stockholm, dit även en del av Halls boksamling donerats efter hans bortgång. Propagandan för vård och bevarande av kulturminnen av skilda slag har bidragit till en större allmän förståelse för de värden uppfostrans historia uppvisat.

Föreningens ekonomiska förhållanden

Redan de första stadgarna 1920 fastställde, att varje person eller institution, som erlade bestämd medlemsavgift, därmed också var ledamot i föreningen. Detta stadgande gäller alltså jämt.

Årsavgiften inom föreningen har varit växlande. Från början var den 5:– kronor för att senare under långa tider vara 6:– kronor. Under en följd av år var den differentierad så att t. ex. bibliotek, som stod till tjänst med böckerna åt många läsare erlade högre avgift än andra medlemmar. Under 1950-talet har avgiften varit 8:– à 10:– kronor och är nu 15:– kronor.

De offentliga bidragen har även varit växlande. Statsbidragen var tidigare 1500:– à 2000 kronor. De höjdes under 1950-talet till 2500:– kronor och utgår 1966–1967 med 5000:– kronor.

Understöden från Sveriges allmänna folkskolläraryörening och enskilda har växlat ännu mera. Nämnda förening och sedermera Federationen SAF har tidvid bidragit med belopp från 1000 till 3000:– kronor, vilket sistnämnda belopp under senare åren utgått till täckning av årsböckernas tryckningskostnader. Mera tillfälliga har bidragen från kulturfonderna, Humanistiska fonden, Längmanska kulturfonden och Kempes stiftelse, varit. De har utgått som bidrag till författarna av vissa bestämda volymer. Bland enskilda bidragsgivare och understödjare av föreningens verksamhet finns såväl städer som landskommuner.

Föreningens inre historia

Medan lektor Hall under föreningens begynnelsekedade var dess allt i allo, skedde en omorganisation 1948, då han frånträdde ledningen. Det fanns nämligen då icke längre någon som liksom Hall hade tid att helt ägna sig åt föreningens angelägenheter. Ordförandeskapet övertogs av rektorn fil. dr Severin Solders, kassör blev direktören i Magnus Bergvalls bokförlag K. G. Rosberg, bekant som mångårig ordförande i Sveriges folkskolläraryörförbund, distributionen av föreningens skrifter åtog sig Bergvalls bokförlag, redaktörskapet övertogs av fil. dr Alberg Wiberg, vilken redan förut som nämnts biträtt Hall i detta arbete under hans senare redaktörsår.

För närvarande består styrelsen av professor Wilhelm Sjöstrand, Uppsala, såsom ordförande, fil. dr Gustaf Kaleen, v. ordf., direktör Henry Pederby, sekreterare och kassör, fil. dr Albert Wiberg, redaktör för årsboksserien samt fil. dr Severin Solders – alla i Stockholm.

Trots det att föreningen under 1940- och 1950-talet har haft att brottas med generationsväxlingens problem har verksamheten lugnt gått vidare. Även medlemsantalet har sakta stigit och är nu mellan 600 och 700.

Grundtvigs tidligste pædagogiske ytringer

Af KNUD EYVIN BUGGE

Man har undertiden drøftet, hvilken pædagogisk tekst, som var den ældste blandt dem, der er bevaret fra N.F.S. Grundtvigs hånd. I denne forbindelse har man især fæstnet opmærksomheden på forfatterskabet fra 1804. I januar måned dette år fremkom et par artikler, hvor Grundtvig gjorde indsigelse imod, at et sogn på Falster i en længere årrække havde måttet undvære en skoleholder (jf. Udvalgte Skrifter ved Begtrup I, 38 f). Desuden har man henvist til et dagbogsnotat af 20/5 1804. Her meddeler Grundtvig, at han har læst en opdragelsesroman, som har gjort et dybt indtryk på ham. Om dette skrift hedder det, at det »vakte nyt Mod hos mig til engang i Tiden ogsaa at opbyde alt for Bønders Opklaring« (Udv. Skr. I, 54). Fornylig er det imidlertid blevet påvist, at Grundtvig allerede et par år forinden – i 1802 – har nedfældet nogle ytringer om skole og undervisning. I den afhandling, hvor dette blev fastslået (Bugge: Skolen for livet [1965] s. 60 ff), var der kun anledning til at bringe nogle få karakteristiske citater og kommentere disse. Ytringerne har imidlertid krav på at blive kendt i deres fulde udstrækning. De skal derfor meddeles her forsynet med de nødvendige oplysninger.

I Grundtvigs righoldige arkiv på Det Kgl. Bibliotek findes bl. a. manuskriptet til en komedie, som bærer titlen »Skoleholderne« (Grundtvigs arkiv fasc. 490). Grundtvig har selv i sin dagbog oplyst, at komedien blev forfattet, mens han endnu var student, nemlig i sommeren 1802, og renskrevet i løbet af efteråret. Matematikeren og litteraten P. N. Skougaard, som var Grundtvigs ungdomsven, gjorde ham den tjeneste at foretage den endelige renskrift. Da selve originalmanuskriptet – bortset fra ganske få brudstykker samt det lidt senere forord (se ndf. s. 45) – er gået tabt, er Skougaaards afskrift vort eneste brugbare tekstgrundlag. Denne omstændighed er i filologisk henseende beklagelig, idet manuskriptet ikke gengiver Grundtvigs men Skougaaards ortografi. Og det spørgsmål rejser sig unægtelig, om Skougaard ikke har ansvar for mere end ortografien! Grundtvig har imidlertid såvel i dagbogen som i den nævnte fortale ganske utvetydigt omtalt dette manuskript som sit eget værk; endvidere har han også på indirekte måde

godkendt Skougaards afskrift, idet han d. 28/11 1802 indsendte denne til bedømmelse hos Det Kgl. Teaters direktion. Det må derfor – under udvisning af tilbørlig forsigtighed – alligevel være forsvarligt at citere og vurdere »Skoleholderne« som et Grundtvig-manuskript.

Selve handlingsforløbet vil det være overflødigt at gøre rede for. Dels foreligger et udførligt referat i Fr. Rønnings store Grundtvig-biografi (I, 1 s. 48–51), og dels kan de pædagogiske ytringer udmærket studeres og forstås uafhængigt af denne sammenhæng. For at mildne overgangene mellem de udvalgte afsnit er der dog hist og her i skarp parentes indføjet nogle forbindende referater.

Og nu selve teksten:

Skoleholderne

Original Komædie i 3 Acter

Personerne:

Hr. Svetonius, Landsby-Skoleholder.

Hr. Fichte, Skolelærer paa Landet.

Madam Svetonius.

Lovise, hendes Datter.

Hr. Varulv, Forvalter.

Madam Varulv.

Jacob, deres Søn, Candidatus juris.

Birthe, Kokkepige paa Hovedgaarden.

Jens, en Bondekarl.

En Bonde.

Første Akt

1. Scene

SVETON OG FICHTE

(sees siddende ved Bord i Svetonii Værelse; denne har sin Tobaksdaase hos sig.)

SVETON: Pardonnez moi, monsieur!¹ (han tar sig en Priis).

FICHTE: De taler ogsaa Fransk, Hr. Svetonius! det er i Sandhed meer, end man kunde vente af Dem, der dog dyrkede Videnskaberne i en Tid, da Kultur endnu var et tomt Ord hos os Danske.

SVETON: O! tal ikke derom; i min Tid, maa De troe, man lærte noget grundigt, og lod sig ikke, som nu, proh dolor!² nøye med det overfladelige.

FICHTE: De maa forlade mig! Kulturen har gjort Kæmpeskridt siden den Tid; men De har allerede været et halvt Sekulum forud for Deres Tidsalder, og Deres gode Hjerte er derfor tilbøueligt til at troe det samme om andre.

SVETON: Kan ogsaa vel være. (Tar sig atter en Priis). Men dog synes mig, at vore nuværende unge studerende Herrer – at jeg skal tale med den hellige Matthæus – nedgrave deres Pund i Jorden.³

FICHTE: Langt fra, høystærede Hr. Sveton! meget meere lade de nu deres Lys skinne for Menneskene, som samme hellige Forfatter siger.⁴

SVETON: Ja; det var ikke saa, jeg meente; thy for saavidt kunde man snarere sige, at de aagre formeget med deres Pund; men min Mening var: de gjøre sig ikke duelige til noget Embede. Jeg vil med Deres Tilladelse fremsætte Dem selv som et Exempel. De forekommer mig som en fornuftig Mand; hvorfor har De, verbi causa,⁵ ikke dannet Dem til den geistlige Stand? De kunde have blevet en god Taler.

FICHTE: Ja, dette var en af de ældre Tidens Fordomme; men de betænkte ikke, at det hindrede Geniets Flugt, saaledes at gaae frem paa en slagen Embeds Vey. Ak! jeg skulde have opofret mig til det tørre theologiske Studium! ney, sligt overlade vi til saadanne blandt de Studerende, der ikke due til andet, men ere dumme nok dertil. Saadant et Studium vilde have slappet mine Kræfter, hindret min Aand fra at svæve frit i de høyere Regioner, og min Indbildningskraft fra at skabe sig den talløse Mængde af Billeder, som ikke uheldig er uddannede i min Hjerne.

SVETON: Ja! det er nu vore Tidens Kiephest, at ride paa⁶ Theologer, og alt, hvad theologisk er. Alle lige fra den fornuftige Mand af lige ned til Spradebasserne istemme een og samme Tone.

FICHTE: Jeg for min Deel har egentlig ingen Fordom mod Theologien; men jeg hader i det Hele alle de saa kaldte Brødstudier, der blot føde Legemet, og lade Sjelen hungre.

SVETON: Kan De da bedre finde Dem i at leve med lutter Sjeleføde, og lade Legemet hungre? Det kan hændes sig, De kommer til det somme Tider, siden De ikke har bragt det videre, end til at blive Landsby-Skoleholder.

FICHTE: Skolelærer. Ja endnu ikke; men, i Fortrolighed, snart vil der blive aabnet mig en videre Virkekreds. Imellem os sagt, jeg har grundet Haab om at blive kaldet til den æsthetiske Lærestol, som just nu er ledig ved Universitetet.

SVETON: Den æsthetiske?

FICHTE: Ja, den var nok ikke endnu til i Deres Dage. Fra den er det, der bliver givet Regler for alle Skjønheder saavel i Prosa, som i Poesi.

SVETON: Men der vil vel blive mange Beylere til den Brud?

FICHTE: Maaskee! men jeg har allerede skrevet en heel Deel Poesi, og jeg fattes ikke Rekommandationer; altsaa haaber jeg, ikke nogen skal blive mig foretrukken.

SVETON: De er da altsaa god Poet? Det kan jeg godt lide. Ogsaa jeg i mine unge Dage befattede mig lidt med Poesi, at sige, med den gudelige; og ifald vigtigere Forretninger havde tilladt mig at exkolere mit Ingenium poetikum,⁷ vilde jeg maaskee med Tiden kommet til at gjøre Psalmer, der kunde staaet ved Siden af vor store Kings.

FICHTE: Ja, med Deres Kundskaber, er der ingen Tvivl om, De jo endnu vilde have bragt det videre. Men, for igjen at faae fat paa Traaden af vor Samtale, De yttrede den Formodning, jeg var god Poet. De seer selv, min Beskedenhed tillader mig ikke at svare Ja; men saameget kan jeg sige, at man i de Sirkler, jeg i Hovedstaden bivaanede, ansaae mig derfor.

SVETON: Ja, jeg havde saamen dog ogsaa et Navn, da jeg var i Hovedstaden; men siden jeg kom til at sidde og kukulure herude, har jeg tabt Lysten til saadant noget. Jeg lader vor toneløse Degn bræge de gamle Psalmer, og lærer Bønderbørnene at kjende A.B.C. og Riset. Hvad for en Virkning har vel Landluften gjort paa Deres poetiske Ingenium?

FICHTE: Som jeg troer, ingen uhædlig. Naturens ukonstlede Skjønheder henrive her Digteren, og give ham mangt et udførselsværdigt Stof, som han maa savne i de store Stæder. Med Deres Tilladelse vil jeg forelæse Dem et lidet Vers, jeg har forfattet for derved at tage imod Provsten, naar han kommer her paa Visitats.

SVETON: Vær saa god! det skal være mig en stor Fornøjelse at høre; skjøndt jeg rigtig nok inte synes, den gode Mand var saamegen Stads værd.

FICHTE: (tar et Stykke Papir op af Lommen og vil til at læse, men hindres ved det at Madam Sveton kommer ind.)

3.die Scene

FICHTE. MADAM SVETON

[I løbet af 2. scene er Sveton gået ud.]

MADAM SVETON: Det er meget smukt Veir idag.

FICHTE: Ja; ogsaa heri har Landlivet stort Fortrin for det, man fører i de store Stæder. Her kan man frit nyde enhver Naturens Skjønhed; endog blot det, at man her kan see, hvorledes Fuglene flokke sig for at lovsyngte Alfader for hans Velgjerninger, er noget, der langt overgaaer Hovedstadens pragtfuldste Scener. Derfor giver jeg ogsaa altid mine Elever Frihed, naar det er saadan smukt Veir, og siger blot til dem: giver Agt paa Naturen! Jeg troer, den Undervisningsmaade er den bedste. Alt, hvad der endog kun har Udseende af Tvang, maa bortfjernes.

MADAM SVETON: Men hvad forstaae de dumme Bønderbørn dem paa Naturen?

FICHTE: Derfor er det min kjereste Beskjeftigelse at danne dem, og jeg vil være overflødig lønnet ved Bevidstheden om at have forædlet nogle blandt den ringere Klasse af mine Medborgere og bragt dem til at staae paa et høiere Trin i Kulturen.

MADAM SVETON: Ja, jeg fatter just ikke ret Deres Mening; men kan De blive overflødig lønnet, da er De lykkelig; Vi kan neppe faae det nødvendige; thi i Almindelighed ere de stakkels Landsby-Skoleholdere kun slet aflagte. Det siger min Mand ogsaa altid.

FICHTE: Ney, Madam! jeg tog ikke Belønning i den grove fysiske Bemærkelse;^a men – – – jeg veed ikke ret, hvorledes jeg skal udtrykke mig, for ikke at blive misforstaaet.

(Sveton kommer ind)

MADAM SVETON: Der er min Mand; han forstaaer saadan noget bedre end jeg (gaaer).

[Sveton udtaler, at han kunne ønske, at hans datter Lovise fik en studeret mand som Hr. Fichte. Denne erklærer Lovise sin kærlighed; hun elsker imidlertid den unge Jakob Varulv, med hvem hun lægger råd op om, hvorledes de kan få Sveton til at tilbagekalde sit løfte til Fichte. Jakob er ikke sen til at finde på råd:]

Anden Akt

2. Scene

LOVISE. JAKOB

JAKOB: Seer Du vel, min gode Pige! saansart Din Fader faaer at vide, at Monsieur Fichte er Seminarist, saa er jeg vis paa, han strax tager sit Ord tilbage; thi Du veed jo selv, hvilken Fordom han har mod det Navn.

LOVISE: Men hvorledes skal han faae det at vide?

JAKOB: Han vil sikkert røbe sig selv; men skulde det vare for længe, vil jeg sige Din Fader det.

LOVISE: Men Du kjender min Fader, hvor hidsig han er; han vil alt for haardt lade Fichte føle sit Had mod Seminaristerne.

JAKOB: Han kan ikke være for slem ved [en] saadan Karl.

LOVISE: Jeg troer ogsaa, Du har min Faders Fordomme.

JAKOB: Ney, jeg har Agtelse for enhver, der søger at virke efter sin Bestemmelse; men ikke ere Seminaristerne bestemte til at agere lærde Folk. Dette Skryderi er det, jeg afskyer hos denne Hr. Fichte; og at han saa oven i Kjøbet har ladet sig gjøre til Student, uden at besidde de Kundskaber, som udfordres dertil. Laant Hæder er i mine Øyne ingen Hæder.

LOVISE: Du har lettet en stor Byrde fra mit Hjerte; nu behøver jeg ikke længere at være bange for ham.

[De bliver enige om, at den største hindring for deres lykke er fjendskabet mellem Sveton og Jakobs fader, forvalter Varulv. – Senere opsøger Jakob Sveton og gør ham bekendt med, at Fichte »var først Skopudser; har siden gaaet to Aar paa det blaagaardske Seminarium,⁹ og siden ladet sig inscribere til Student«. ¹⁰ Sveton nægter at tro det men beslutter dog ved given lejlighed at sætte Fichte på prøve.]

Tredie Akt

5. te Scene

FICHTE. SVETON

SVETON: God Dag, hr. Konfrater! ut vales?¹¹

FICHTE: Tjenere, hr. Sveton! der kan De see, mit Løfte er mig en Lov.¹²

SVETON: Tak skal De have, fordi De kom; vær saa god og sæt Dem ned! Jeg har just en Ting at konsulere¹³ Dem om: seer De vel, her er et Sted hos Virgil,¹⁴ som jeg ikke ret kan fatte Meningen af. Det er kortere siden, De har havt med saadan noget at bestille, og kan altsaa bedre huske det.

FICHTE: (lidt forlegen). Ja, men ifald De synes, kunne vi gjemme det lidt; thi ved det jeg just seer latinsk Poesi, husker jeg paa, at jeg i Aftes komponerede en Hymne, som mine Elever skal synge, naar de komme og gaae. Jeg har just taget den med, for at vise Hr. Sveton den.

SVETON: Men jeg er nu just forhippet paa at faae Meningen ud af dette Sted; siden skal jeg med Fornøjelse anhøre Deres Vers. Seer De, her er Stedet; qvis erit sensus?¹⁵

FICHTE: (seer lidt paa det). Jeg maa reentud tilstaae, det Sted har stedse været mig uforstaaeligt; de Lærde selv ere nok ikke enige desangaaende. Men er Deres skjønne Datter ikke tilstæde idag?

SVETON: Siden, siden, Hr. Fichte! Men de kan dog sagtens sige mig Deres Mening om denne Periode.¹⁶

FICHTE: Hav Medlidenhed med mig, høystærede Hr. Sveton! jeg brænder af Kjerlighed til Deres guddommelige Datter og kan ikke styre min Længsel efter at tale med hende. Det vilde være mig umuligt at beskjæftige mig med alvorlige Ting, nu jeg seer, hører og føler intet uden hende.

SVETON: Reentud sagt, Hr. Fichte! De maa oversætte mig dette Sted, eller jeg troer, De kan ikke et Ord Latin.

FICHTE: Gud bevares, hr. Sveton! var De ikke en gammel ærværdig Mand, vilde jeg sige, De blev fornærmende. Nu kan jeg ikke for min Æres Skyld befatte mig med at oversætte noget; thi det var paa en Maade at billige Deres Mistanke.

SVETON: Det kan jeg slet ikke forstaae; jeg synes, De skulde snarere gjøre det, for at fralægge Dem Mistanke.

FICHTE: Men det bliver jo unødvendigt; thi da jeg er Student, kan De vel ikke tvivle om, at jeg jo kan Latin.

SVETON: Jo vist, Student! Kakkellovns-Student,¹⁷ kan jeg vel tænke Ja! nu veed jeg det.

FICHTE: Om jeg ogsaa virkelig kuns var inscriberet Student, haaber jeg dog ikke, De er saa befængt med Deres Tidens Fordomme, at De skulde fradømme et Menneske Kundskaber, fordi han ikke har fundet

for godt at underkaste sig Examen. Vor store Suhm¹⁸ var ogsaa blot inscriberet; derfor vil De dog ikke tvivle om hans Sprogkundskaber.

SVETON: Een Svale gjør ingen Sommer. Et Menneske, der ikke kan oversætte saa let et Sted, som dette, men vil sige, at de Lærde ikke ere enige om Meningen af det, som en 3die Lektie-Pog¹⁹ ikke bør kunne tage Feyl af, kan man vel ikke tiltro noget. Kommer Vokationen²⁰ til den æsthetiske Lærestol ikke snart? Jeg synes, det var paa Tiden; thi nu kjende vi hr. Fichtes Lærdom herude.

FICHTE: De behandler mig med saare liden Agtelse, hr. Sveton! som om man ey kunde forstaae det danske Sprog, fordi man ikke forstod Latin. Det troer jeg dog, mit Vers kunde have sat uden for al Tvivl.

SVETON: Ja, jeg kan ikke vide, om jeg inte igaar lod mig forblinde ved Deres pathetiske Deklamation. Er det ikke tilladt, jeg maa see det een Gang endnu.

FICHTE: Vær af den Godhed; og jeg er vis paa, De vil finde det lige skjøndt endnu.

SVETON: Lad see! (Tar sine Brillor paa, og læser). Flatteri²¹ er det, og det saa grovt, at vor Provst, hvormeget han end holder af sin egen lille Person, dog vist vilde troe, det var Satire. Og, tager jeg ikke Feyl, har De vel laant, eller stjaalet det meeste.

FICHTE: Ney, jeg forsikkrer Dem, det er mit eget Arbejde.

SVETON: Da kommer det mig dog for, som jeg skulde have seet noget lignende i Iversens Avis²² for nogen Tid siden. Jeg skal dog see efter. (Han tar et Bundt Aviser frem, og finder endelig den rette.) Da vær saa god at see, naar man bare forandrer nogle Ord, saa er det jo det samme.

FICHTE: Det er dog ganske omarbejdet.

SVETON: Ja omarbejdet, som en Seminar kunde gjøre det; men det er sandt, De forstaaer inte Latin: som en Halvnaar kunde gjort det; men De er reent ud en Pleninar; det er: en Heelnaar paa Dansk.

[Jakob kommer til stede. Sveton, der både er opbragt over afsløringen af Fichte og samtidig bundet af sit løfte til ham, hidkalder Lovise, for at hun selv kan vælge mellem de to friere. Hun vælger naturligvis Jakob. Samtidigt bliver det opklaret, at modsætningsforholdet mellem Sveton og forvalter Varulv byggede paa en misforståelse. Hermed er vejen banet for komediens lykkelige udgang.]

*Af en utrykt »Forerindring« til en påtænkt udgave af komedien
»Skoleholderne«*

Nu staar kun tilbage at tale et par Ord om mine Personer. Neppe troer Jeg, nogen kan miskiende min Hensigt med at fremstille en Seminar[ist] fra en latterlig Side eller troe at Jeg hermed har havt i Sinde at ridiculere²³ en Klasse af Borgere, der, naar de følge deres ædle Bestemmelse, kan gjøre retmæssig Krav paa enhver Billigtænkendes Agtelse; men skulde nogen være i stand til at tiltroe mig en saa vanærende Hensigt, da henholder Jeg mig til den Replik, Jeg i anden Akts anden Scene har lagt Jakob i Munden og vil blot lægge til, dels, at der ikke findes nogen Stand i Verden, der jo²⁴ har enkelte Lemmer, hvis Fremstilling²⁵ vilde være hele Standen nyttig, og dels seer Jeg ingen Grund, hvorfor Seminaristerne skulde være de eneste, der alle gjorde hinanden og Standen Ære, især da det vel ikke vilde være vanskelig at finde nogle, der have gjort sig ligesaa latterlige som min Hr. Fichte; thi Daarskabes-Arten kan vel neppe give Sagen et andet Udseende.

[Grundtvig vil derfor fastholde det berettigede i sit forsæt: at vise, hvor latterligt det er at ville anses for noget, man ikke er, samt at minde om den gamle regel: Sutor, ne ultra crepidam.²⁶]

Jeg troer da herved at have godtgiort, at min Hensigt ikke er at dadle, men at alt, hvad der kan siges i denne Anledning, falder tilbage paa Udførelsen, den Jeg maa lade enhver bedømme efter Gotbefindende bedende ham blot erindre sig, hvad Jeg i Forveien desangaaende har sagt –.

Det pædagogikhistorisk interessante ved dette i sig selv ubetydelige åndsprodukt er de uformulerede pædagogiske tanker, som ligger bag skildringen af »Svetonius« og »Fichte«. Sidstnævnte repræsenterer, som det klart fremgår af Grundtvigs »Forerindring«, de lærere, som i årene omkring århundredskiftet begyndte at blive dimitteret fra Blaa-gaard Seminarium. Komedien lader os ikke i tvivl om, at Grundtvig – som vel de fleste i datiden – nærrede en dyb foragt for seminaristerne. Foragten rettede sig dels imod deres lidet dybtgående uddannelse, dels

imod den opblæsthed, som så ofte karakteriserede dimittenderne fra seminariernes første dage.²⁷ Til den overfladiskhed, som Grundtvig her retter sit skyts imod, hører endelig også en opdragervirksomhed, der undsiger al tvang og lader alt gå på bedste beskub – efter naturen.

Sammenlignet med »Fichte« er »Svetonius« en mere sympatisk skikkelse. Det er værd at bemærke, hvorledes de synspunkter, der kommer til orde hos denne gammeldags og latinsk dannede mand, faktisk har en vis vægt – trods disse synspunkters undertiden lidt komiske iklædning. Men »Svetonius« er imidlertid ikke »Fichtes« positive modstykke i den forstand, at han så repræsenterer det efter Grundtvigs mening idéelle standpunkt. »Svetonius« synes f. eks. at affinde sig med, at man i skolen anvender forældede metoder som korporlig afstraffelse og (måske) udenadslæren.

Sammenfattende kan siges, at Grundtvig her synes at gøre sig til talsmand for nødvendigheden af grundig humanistisk lærdom, som kun tilegnes ved disciplin og flid. Men også tidens mere moderne pædagogiske idéer har gjort sig gældende hos ham, idet han tager afstand fra anvendelse af »Riset«. Bag dette uformulerede standpunkt skimtes konturerne af en myndig og betydelig skolemand, Grundtvigs gamle lærer konrektor Jens Stougaard fra Aarhus Katedralskole. Denne havde gang på gang indprentet sine disciple, at utrættelig flid var en uomgængelig betingelse for tilegnelsen af sand lærdom. Samtidigt var Stougaard efter Grundtvigs udsagn »sine Disciplers opdragende Fader« og i hele sin holdning over for eleverne præget af »reen Menneskekjærlighed« (Udv. Skr. I, 20). Det lader sig ganske vist gøre – med større eller mindre sandsynlighed – at eftervise andre muligheder for pædagogisk inspiration; men ingen af disse indtryk har ifølge dagbogen virket så dybt personligt på den unge Grundtvig som erindringer om konrektor Stougaard.²⁸

Det er ganske ejendommeligt at bemærke, at Grundtvig i nærværende manuskript ikke blot går helhjertet ind for latinlæsning og eksamen, men også vender sig imod, at læreren i sin undervisning giver agt på naturen. Der skulle hengå mere end en menneskealder, før han vandt fuld klarhed over det pædagogiske grundsyn, der gjorde ham til folkehøjskolens fader. Det er mere end blot en afstand i tid, der ligger imellem disse tidligere betragtninger fra 1802 og Grundtvigs senere kamp *imod* »den sorte skole« og *for* en opdragelse, hvor alting ventes i naturens orden.

NOTER

1. Undskyld, Hr.!
2. O smerte!
3. Mt. 25, 14–30.
4. Mt. 5, 16.
5. For eksempel.
6. Hakke på, gøre nar af.
7. Opdyrke mit poetiske talent.
8. Betydning.
9. Det første seminarium i kongeriget, Blaagaard Seminarium, åbnedes d. 14/3 – 1791.
10. D. v. s. indskrive sig som student, immatrikulere sig ved Universitetet.
11. Medbroder, hvorledes har du det?
12. I første akts 8.de scene havde Fichte givet Sveton løfte om at komme på besøg igen den følgende dag.
»Tjenere«, dialektalt for »Tjener«, beskeden selvbetegnelse anvendt når man hilser goddag eller farvel. Tilsvarende anvendtes »Servitør« (af fransk serviteur).
13. Rådspørge.
14. Romersk digter (70 – 19 f. Kr.).
15. Hvad mon meninger er?
16. Sætning.
17. Indskrevet ved Universitetet uden at have bestået studentereksamen men efter vidnesbyrd fra privat dimissor.
18. Historikeren P. F. Suhm (1728–98).
19. Elev fra latinskolens tredje klasse.
20. Kaldelsen.
21. Smiger.
22. C. H. Iversen redigerede og udgav fra 1780 til 1827 »Fyens Stifts Journal«, siden kaldt »(Christian) Iversens Avis«.
23. Gøre nar ad.
24. Her = ikke.
25. Kan også læses »Forestillelse«. Betydningsforskellen er ikke væsentlig.
26. Skomager, bliv ved din læst! – Ordsproget føres almindeligvis tilbage til en fortælling hos den romerske forfatter Plinius (Nat. hist. XXXV, 36).
27. Om baggrunden for samtidens vurdering af de første seminarister, se Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie II (1893) s. 81 ff og 98 f med tilsvarende noter samt Robert Hellner i værket »Af Landsbyskolens saga,« (Udg. af Danmarks Lærerforening . . . 1964) s. 52 f. – Opblæstheden og manglende »jordforbindelse« har seminaristerne efter Grundtvigs mening tilfælles med samtidens romantiske filosoffer. Dette er baggrunden for, at komediens seminarist kunne benævnes »Fichte«.
28. Om Grundtvigs forhold til Jens Stougaard, se foruden Bugge, anf. skr. 1965 s. 63 ff også Gustav Albeck: Grundtvigs slemme Skolegang (Århus 1945) s. 16 ff og Bugge: Grundtvig og Jens Stougaard, Kirkehist. Saml. 1964 s. 335 ff.

Pædagogik og livssyn

Af WILLIAM MICHELSEN

Skolen for Livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker af Knud Eyvin Bugge. Udgivet af Institut for Dansk Kirkehistorie. G. E. C. Gads Forlag. København 1965

Trods den overordentlig levende tegning af *Joh. Th. Lundbye*, der dækker hele omslaget, og den altid aktuelle titel, som K. E. Bugge har lånt af Grundtvig til sin disputats om ham, vil det første bekendtskab med indholdet af bogen, dvs. en flygtig gennembladning og læsning af spredte steder, måske afskrække en og anden fra det ikke ubetydelige arbejde, det er at fordybe sig i en afhandling, hvis emne uhjælpelig synes at tilhøre en gloriøs og velbekendt fortid, som det næppe er umagen værd at beskæftige sig med i dag. Det er derfor nødvendigt at gøre opmærksom på, at bogen ikke blot er et videnskabeligt arbejde, hvis minutiøse nøjagtighed og rigdom på oplysninger er ualmindelig inden for humanistisk forskning, men også drejer sig om væsentlige og brændende problemer.

Det er i eminent grad et *skolehistorisk* emne, der her er forsvaret for den teologiske doktorgrad; men som idéhistorisk emne tilhører det lige så meget det filosofiske fakultet. Det er spændingen mellem *teologi og pædagogik* i nyere tid, der har tiltrukket sig forfatterens opmærksomhed – et forarbejde fra 1961 handler netop herom – men det er først og fremmest som led i den stadig mere omfattende Grundtvigforskning, hans arbejde må ses. Det er en videreførelse af den nyorientering, der indledtes med *Hal Kochs* forelæsninger og afhandlinger fra tiden omkring 1940 og i snart 20 år er gennemført af de forskere, der grupperer sig omkring Grundtvig-Selskabet. Af den konklusion på 3 sider, hvormed Bugge slutter sin bog og placerer den i forhold til den tidligere forskning, vil det ses, at hvis teserne holder stik, tvinges man til at foretage en gennemgribende revision af de gængse forestillinger om, hvad der er det særegne ved Grundtvigs pædagogiske indsats. Vægten bør imidlertid ikke lægges på den teori om en forbindelse mellem Grundtvigs skoletanker og den såkaldte »indbyrdes undervisning« fra 1820-erne, som vel er original men også diskutabel. Man

bør derimod rette søgelyset mod det uløste problem: *hvori består forbindelsen mellem Grundtvigs pædagogiske tanker og hans livssyn* – hans opgør med sig selv, for at bruge *Kaj Thanings* udmærkede udtryk. Det er nemlig i svaret på dette problem, Bugge finder det særegne ved Grundtvig som pædagog.

Svaret på denne klare og væsentlige problemstilling vanskeliggøres i høj grad af det faktum, som Bugge selv fremhæver, at Grundtvig ikke selv har opfattet sig som pædagog, hverken i teori eller praksis. Samtiden opfattede ham næppe heller sådan. Først efter hans død så man klart sporene af hans virken, ikke blot i folkehøjskolerne og fri-skolebevægelsen, men også i hans kritik af den højere skole. Grundtvigs indflydelse kan her sammenlignes med *Søren Kierkegaards* indflydelse på danske teologer: en inciterende igangsætter, en uundgåelig personlighed, som enhver måtte tage stilling til. – Selv betegnede Grundtvig sig i skoledebatten som *historiker* (altså mere som fagmand end som pædagog), og skønt han også var sig klart bevidst som digter og præst, var det dog ikke i nogen af disse egenskaber, han greb ind i skoledebatten. Han vidste, hvad det var at være historielærer og skrive historie, og det var denne side af det pædagogiske arbejde, der interesserede ham. At hans evner som digter og præst ikke kunde undgå at virke ind på hans virksomhed som historiker, betragtede han efterhånden mere som en svaghed end som en styrke, og *adskillelsen af tro og anskuelse* betegner Bugge med rette – i følge med Thaning – som et væsentligt punkt i den afklaring af hans tanker, der fandt sted i begyndelsen af 1830-erne. Det vilde have styrket indtrykket af afhandlingen, om det klart var fremgået af dens anlæg, at Grundtvig vel har »arbejdet med ægte pædagogiske problemer«, som slutordene lyder, men altid underordnet dem dét historiske (Bugge siger hellere »eskatologiske«) perspektiv, hvori han betragtede menneskelivet overhovedet. Det bliver hverken Bugge eller Grundtvig ringere pædagoger af at indrømme. Opdragelsen er jo dog til for menneskelivets skyld og ikke omvendt. Og for Grundtvig var en sand erkendelse af menneskelivet nødvendigvis historisk.

Det centrale i Bugges sigte ses bedst, hvor han stiller sit arbejde i forhold til *Sophus Heegaards* fremhævelse af den sociale side af Grundtvigs virke og *Højberg Christensens* fremhævelse af de to punkter, »at Grundtvig fremhævede det levende, mundtlige ord som undervisningens primære meddelelsesmiddel, og at han ønskede at henvende

sig til den voksne ungdom.« Bugge vil ikke frakende disse synspunkter »en vis ret«, men hævder, »at Grundtvigs egenart som pædagog endnu klarere kommer til syne, når man retter opmærksomheden på andre og mere fundamentale træk inden for konceptionen.« Dette lyder jo i høj grad spændende; men forventningen indfries i højere grad af det idéhistoriske perspektiv, hvori Grundtvigs tanker ses, end ved den systematiske kategori, hvori de indsættes. Vel er *den frie, levende og naturlige vekselvirkning* i høj grad karakteristisk for Grundtvigs pædagogiske tanker; og der er ingen tvivl om, at det værdifulde ved den opdragelse, han har inspireret til, i høj grad kan henføres til fremhævelsen og uddybningen af vekselvirkningens kategori. Men selv var Grundtvig mere taler end samtaler og indså det også, og *al* undervisning og opdragelse må dog bero på vekselvirkningen mellem lærer og elev, så det bliver svært at hævde denne kategori som speciel for Grundtvig. Tilbage bliver *Grundtvigs ejendommelige tanker om opdragelsens mål og dens grundlag* i det menneskesyn, han kæmpede med at få udtrykt i sine filosofiske betragtninger, sine historiske skrifter og sine mangfoldige udkast, men som først fik deres endelige form i de pædagogiske tanker, hvormed han slog igennem i sine modne år, dvs. fra 1832 til sin død. Herom handler da også hovedparten af Bugges bog.

Grundtvig har netop *ikke* som samtidens andre pædagoger gjort »personlighedsdannelsen til sit overordnede pædagogiske princip,« skriver Bugge, hvilket lyder overraskende, når man har fået det indtryk, at dette var det væsentlige sigte med de grundtvigske folkehøjskoler. Naturligvis indrømmer Bugge, at den unge Grundtvig på Langeland gik ind for dette synspunkt, men fortsætter: »Hele hans efterfølgende pædagogiske tankearbejde forstås bedst som en gradvis udvikling bort fra denne position.« Det er en væsentlig nyorientering. Grundtvigs krise i 1810 betød ifølge Bugge, »at han ikke herefter kunne gøre personlighedens selvudfoldelse i idealistisk perspektiv til de pædagogiske bestræbelsers højeste mål.« Perspektivet var nemlig allerede før krisen udvidet til at omfatte hele folkets frelse, og selve krisen betød for hans teologi og filosofi »en endegyldig afvisning af enhver erkendelsesmæssig himmelstorm.« I 1811–15 vilde han »redde folket ved at vække det til tro«, men i 1815–31 uddybedes dette perspektiv ved hans historiske arbejder, »idet Grundtvig nu ser hele menneskeslægtens udvikling til klarhed som det overordnede mål for alle menneskelige bestræbelser.« Opdragelsens mål blev derefter:

1. »at kaste lys over det liv, som danske borgere har fælles,« og
2. »i et historisk perspektiv at bidrage til menneskelivets fremadskridende »Forklaring«.«

Medens det første af disse to punkter næppe vil møde nogen modsigelse, ligger det nye og overraskende utvivlsomt i det andet. – Var det bibelske historiesyn, som fra 1810 blev Grundtvigs livsanskuelse, også fundamentalt for hans skoletanker fra 1830-erne? – Det ser sådan ud. Men var disse fundamentale tanker i virkeligheden en videreførelse af »visse sider af oplysningstidens tænkemåde?« – Dette spørgsmål synes Bugge at besvare bekræftende.

Det er dog ikke Bugges hensigt uden videre at forsoner Grundtvig med hans argeste modstander, det 18. århundrede og dets (som han ofte skriver) »falske Oplysning«. Han vil kun indskrænke Grundtvigs protest mod det 18. århundrede til at gælde grundlaget for opdragelsen. Grundtvig protesterer mod oplysningstidens svar på spørgsmålet: »Hvad er et menneske?« – men her gælder hans protest både det 17. og det 18. århundrede: Ikke blot »vore Lutherske Fædre«, men også det 18. århundredes pædagoger – pietister såvel som rationalister – *undervurderede mennesket*. Det originale ved Grundtvigs indsats lå deri, at han på én gang vendte sig mod ortodoksiens, pietismens og rationalismens menneskeopfattelse og tillige protesterede både mod Rousseaus dyrkelse af det naturlige menneske og mod Basedows af det effektivt civiliserede. Det er altså ikke så mærkeligt, at det er svært at karakterisere Grundtvigs pædagogiske tanker rigtigt. De overskrider faktisk de gængse idéhistoriske skillelinier.

Det er en væsentlig forudsætning for forståelsen af Grundtvigs stilling i samtidens åndsliv at gøre sig klart, hvilken livsopfattelse der var den almindelige i hans barndom og var baggrund for den intense pædagogiske debat omkring 1800. Bugges grundighed her lønner sig. Det gælder for ham om at understrege den broderlige forening af ortodoks-pietistisk og rationalistisk pædagogik, der karakteriserede debatten dengang. Der findes en forskel, skriver han (s. 39), men den er »kun en nuance«; »i selve den tilgrundliggende tankegang er der enighed.« Begge parter sigter nemlig mod *et saligt liv efter døden*; selv af Otto Horrebow anføres Bugge følgende citat: »Dette Livs rigtige nytte Lyksalighed er Forberedelsen til større Glæder Hisset« (Jesus og Fornuften I 1796–97 s. IX). Den »pilgrimstanke«, Thaning har

lagt så stor vægt på i sin karakteristik af den unge Grundtvigs »luther-ske bodskristendom«, havde denne altså tilfælles med den milde rationalisme i datidens Danmark. For ortodokse og pietister var skolen børnenes kirke; for rationalisterne blev denne funktion ensbetydende med en opdragelse til dyd og gode sæder – en opfattelse af kristendommens betydning for opdragelsen, jeg endnu i 1950erne har mødt hos en dansk gymnasierektor. – Pilgrimstanken var (og er) så udbredt i dansk folkelig religiøsitet, at et brud med den hos Grundtvig vilde have været sensationelt, hvis det havde fundet sted. Hermed er ikke sagt, at Grundtvig savnede sans for dødens alvor, men kun at han – som sine samtidige og formentlig flertallet af dem, der har søgt at gå i hans fodspor – mobiliserede sin tro på et evigt liv (såvel før som efter døden) i kampen mod den uvilje mod døden, der var ham naturlig og som godt kunde antage karakteren af angst og gru. Et brud med denne opfattelse hos Grundtvig vilde uden nogen tvivl have medført et større og alvorligere chok i samtidens åndsliv end det, *P. G. Lindhardt* i midten af 1900-tallet fremkaldte med sit foredrag og sin lille bog »Det evige liv«.

Det kan for en moderne betragtning tage sig lidet opbyggeligt ud, at de ortodokse vægrede sig ved at erkende det naturlige menneskes ret og rationalisterne ved at erkende det ondes realitet, hvorefter de enedes om et liv efter døden, hvor denne modsætning kunde opløses! Men det er sandheden. Og Grundtvigs protest mod begge parter i 1830erne gjaldt ikke troen på eller forestillingen om et liv efter døden i og for sig, men at gøre denne tro eller forestilling til motivation for opdragelsen. Hans protest i 1830erne gik heller ikke ud fra en pietistisk forestilling om muligheden af at helliggøre mennesket her på jorden. Han gik i stedet ud fra den forestilling, at det er muligt (og at det var *Luthers* tanke, at det var muligt) på én gang at erkende menneskets syndighed – det ondes realitet – og tro på evangeliet om syndernes forladelse. Men denne tro lader sig ikke begrunde videnskabeligt og kan derfor ikke bruges som grundlag for opdragelsen. Det må være nok, hvis man – både videnskabeligt og pædagogisk – kan være enig om, at der både er noget godt og noget ondt i mennesket. Hans udtryk for denne enighed med sine modstandere i samtiden (i indledningen til *Nordens Mythologi* 1832) er så vel bekendt, at det er overflødigt at citere den.

Grundtvig træder for så vidt ind i den udvikling, som er udgangs-

punktet for Bugges problemstilling, og som han meget klart definerer som »pædagogikkens fortsatte selvstændiggørelse i forhold til en theologisk motivation«. – *Men kun for så vidt*. For denne selvstændiggørelse gik snart så vidt, at Grundtvig meget hurtigt måtte sige stop. Ingen har vel kunnet have noget imod, at den første professor i pædagogik, L. C. Sander, sagde, at mennesket var skabt til »Perfectibilitet«. Men allerede i 1795 hed det i tidsskriftet *Minerva*: »Vi kunne, vi skulle ikke sætte Menneske-Kraften Grændser« – og hermed var *personlighedsdannelsen* sat over den udvikling til et saligt liv hisset, som ortodokse, pietister og rationalister ellers var blevet så enige om. Og det var ad denne linie, nyhumanismen og romantikken fortsatte. Grundtvig fulgte denne linie et stykke på vej, som det især ses af afhandlingen »Om Videnskabelighed og dens Fremme« (Ny *Minerva* marts 1807, trykt i *Udvalgte Skrifter* I s. 175 ff), ikke mindst af følgende karakteristiske fodnote til overskriften:

»Ved Videnskabelighed forstaaer jeg Sands for den menneskelige Aands harmoniske Udvikling uden Hensyn paa dennes Forhold til Hverdagslivet. Idealet for den harmonisk udviklede menneskelige Aand anskuer jeg som en Gestalt, hvis Fødder hæfte ved Jorden, skiøndt Issen rører Stierne, hvis vidtstrakte Arme omfatter Naturen, for hvis Øine Fortid og Nutid ligge klar, og selv Himlen er giennemsigtig. Men (læs: Man) misforstaae mig kun her ikke, og forvekle ei Tankens Ideal med den høieste Udviklingsgrad, Aanden under Jordlivets Indskrænkning kan naac.«

Bugge fremhæver, at Grundtvig understreger, at det er et *ideal*, han her har skildret, og at han advarer sine læsere mod at forveksle dette ideal med højdepunktet af den menneskelige udvikling, man kan forestille sig i dette liv. Grundtvig véd godt, at det er et *uopnåeligt* ideal, han her har tegnet – og det til trods for, at han har ladet det stå med begge ben på jorden og ikke forestillet sig, at det kunde se ud i fremtiden, men kun ind i himlen – hvad han så ellers har tænkt sig med denne sidste forestilling, der vel snarest bør opfattes som en evne til at opstille abstrakte begreber om fuldkomne egenskaber og eventuelt forestille sig dem digterisk i idealbilleder.

At hele denne tankegang er nyhumanistisk præget, kan der vel ikke godt være nogen tvivl om. Men der ligger i den tillige en klar begrænsning af »Menneske-Kraften«, der – som Bugge rigtigt påpeger – har sit udgangspunkt i Goethes digt »Grenzen der Menschheit«,

der ikke blot er citeret i hans tidligere afhandling »Om Religion og Liturgie« og afskrevet in extenso i hans »Udtogsbog«, men også har givet ham titelen til et langt senere udkast til en afhandling på tysk, der netop vender sig mod den efterkantiske filosofi i Tyskland. Man må derfor studse over, at Bugge i slutningen af det kapitel, hvor han refererer og nærmere diskuterer indholdet af afhandlingen »Om Videnskabelighed og dens Fremme«, skriver, at hovedtendensen i perioden 1805–08 »kulminerer i 1807 med en klar bekendelse til tanken om personlighedens grænseløse selvudfoldelse som det overordnede ideal, al undervisning og dannelse må stræbe hen imod, selv om det under jordlivets begrænsede kår ikke lader sig fuldt ud realisere her og nu.« (S. 126.) Det er rigtigt, at Grundtvig her bekender sig til individets selvudfoldelse, men – altså allerede i 1806–07 – i bevidst erkendelse af de grænser, der er sat for menneskets ideale stræben.

Næste kapitel hedder »Grundtvig på vej bort fra en idealbestemt pædagogik«, og årene 1808–10 betragtes som den første etape på denne vej, de år, hvori han var lærer i historie på Det Schouboeske Institut og vandt sine sporer som digter og videnskabsmand med sin første »Nordens Mytologi« (1808). Anden etape på vejen bort fra idealismen, årene 1811–15, kaldes »Bibelkristen kulturforståelse«. Bugge betragter altså disse to perioder i fortsættelse af hinanden, og ser ikke krisen i 1810 som et skarpt brud i Grundtvigs udvikling. Han har nemlig ved sin omhyggelige læsning fundet en række tegn, der bebuder det bibelkristne standpunkt allerede før 1810 (i digtet »Julefesten« fra 1809 og Grundtvigs nytårsbetragtninger umiddelbart efter). Allerede før 1810 er hans intention »varslende«; han vil »advare folket om kulturkrisens alvor og vise frem til en ny og sandere livsorientering, der kunne afværge en national katastrofe,« skriver Bugge (s. 135). – Grundtvigs forhold til Fichte er underkastet en nærmere undersøgelse, hvoraf det ses, at han vel er blevet inspireret af Fichtes filosofi, men ikke har »overtaget« den »led for led«, specielt ikke de pædagogiske tanker i »Reden an die deutsche Nation«; han »kritiserer dem på et filosofisk-theologisk plan« (s. 155). Denne udrødning forekommer interessant, ny og klargørende. I en afsluttende note er der imidlertid rettet en kritik mod min tolkning og datering af et manuskript i Grundtvig-arkivet (fasc. 169.5), der ligesom Grundtvigs ovenfor citerede note har stor principiel interesse.

Som helhed forekommer det mig, at Bugges fremstilling ikke strider

mod det billede, jeg har søgt at give, men kun søger at nuancere det, så at konturerne bliver noget mindre skarpe. Det er jeg kun glad for, og må i det store og hele slutte mig til hans resultater. Han benægter da heller ikke, at det pågældende manuskript må dateres til »foråret 1810«, som det hedder i registranten over Grundtvigs efterladte papirer. Med denne ubestemte tidsangivelse har jeg ment forårshalvåret.

Manuskriptet drejer sig om *menigmands forhold til videnskaben*, men er ganske kort (kun på to blade) og mangler både begyndelse og slutning. Alligevel er tankegangen ganske klar. Grundtvig spørger, om videnskaberne »i Længden kan bestaa, uden Tilskud af menig Mands Kraft?« – I sit svar på dette spørgsmaal vil Grundtvig ikke nøjes med den almindelige iagttagelse, at der i alle folk er så mange »af de ypperligste Hoveder«, der »netop er fremstaaede imellem Almuen«, at det kunde være nok til at modsige dem, der tror, »at menig Mands Børn i det Hele ei due til Studering«. Det drejer sig nemlig her ikke om de få enkelte, men om de mange. Derfor går Grundtvig også ind på den tanke, at en bedring af de rent økonomiske forhold (»udvortes Velstand«) efterhånden vil få menigmand til at se videnskaberne fra samme synspunkt, »som alle Andre der ei vare egentlige Videnskabsmænd«. Derved nødes han til – man kan måske sige rent teoretisk – at fravige det nyhumanistiske synspunkt, han ellers havde indtaget lige siden sin afhandling »Om Videnskabelighed og dens Fremme«. Og det er denne omstændighed, der har fået mig til at datere manuskriptet på overgangen til den følgende periode, dvs. kort før eller efter udgivelsen af dimisprædikenen. Jeg skriver om det nyhumanistiske synspunkt, at han »forudser dets uholdbarhed for et kristent kulturprogram.« Til støtte herfor anfører jeg en (også af Bugge citeret) passus, hvori der opstilles tre forskellige begrundelser for at dyrke videnskab: en religiøs, en samfundsbetinget og en metafysisk.

Ifølge den første er videnskaberne »betinget nødvendige for Religionen«, dvs. nødvendige for menigmand, fordi de er nødvendige for religionen. Ifølge den anden er de nødvendige p. gr. af deres »Nytte for det borgerlige Selskab«, dvs. fordi de er nødvendige for samfundet. Den tredje begrundelse for at dyrke videnskaberne ligger menigmand fjern: »thi at der igennem dem skulde udvikle sig en Vished om det Usynlige, vil Faa eller Ingen mene og neppe Nogen antage saa vist, at det kunde bestemme ham i noget vigtigt Anliggende.« Konklusionen er lige så nøgtern som præmisserne:

»Det Praktiske vil da, som det alt er, blive Modeordet, men Nyttens i det borgerlige Selskab er uvis og nærmer sig desuden formeget Ideernes Verden, til at det i det Mindste længe kan vedblive at bestemme Nogen, der ei troede fast paa Ideens Realitet, paa det Usynliges Virkelighed, og her vil Udsigten til hvad Man kalder et godt Levebrød også gøre Udslaget.«

Dette ræsonnement kunde vel den dag i dag tænkes fremsat i finansudvalget, omend med andre ord. Og da det økonomiske synspunkt spiller så stor en rolle, ikke blot praktisk men idag tillige teoretisk, kunde det heroverfor blive svært, selv for en nok så velvillig minister, at trænge igennem med vidtgående ønsker om tilskud til videnskaben. Grundtvig har m. a. o. klart og rigtigt forudberegnet konsekvenserne af et synspunkt, som *ikke* var hans eget. Og Bugge kan med nogen ret datere teksten »før april 1810«.

Grundtvig har altså allerede i 1810 forudset en situation, vi kender alt for godt, nemlig at den anvendte videnskab afskæres fra sin rod, grundvidenskaberne. Han skriver endog i det følgende, at »Man vil ende med at omskabe Universiteterne til praktiske Dannelsesanstalter for Embedsmænd.« Ja, han fortsætter: »At Dette er al Videnskabsligheds Død, vil Enhver som har Idee om Videnskab indrømme, og at Staten paa denne Maade nedbryder sig selv, vil han ogsaa indse, men det indseer ingen Anden.« Dette er netop sagen.

Det er i denne situation, Grundtvig venter sig undsætning fra et helt andet hold, end vi vilde vente os, nemlig fra de lutherske præster! – Og det er hans begrundelse for denne tanke, som medfører overgangen til den næste epoke i hans udvikling, det bibelkristne standpunkt. De lutherske præster befinder sig nemlig på det punkt, hvor »Religion og Videnskab falder sammen«, siger han: de kan »saalænge de skal udlægge den hellige Skrift, forsvare den mod Angreb og hindre Vildfarelse, ligesaa lidt undvære Sprogkundskab som Historie og Bekendtskab med Tidsalderens Filosofi og Trin i andre Videnskaber.« Dette forudsætter imidlertid, at Bibelen stadig betragtes som den hellige skrift. Gør den ikke det, må staten anvise præsterne et andet, direkte samfundsnyttigt område, dvs. et ikke-videnskabeligt. Også menigmands interesse for at lønne præsterne vil afhænge af Bibelens »Hellighed«. Dermed ophører også præsternes interesse for at holde deres egne sønner til bogen. De fleste af dem vil desuden nærme sig mængdens ligegyldighed for den egentlige videnskab. De færreste vil

være lige så intelligente som deres fædre! Uden nye kræfter fra børn af ikke-videnskabelige fædre vil videnskaben blive til en mumie og til sidst til støv. Hvad enten dette vil vare længe eller kort, vil den aldrig kunne genoplive sig selv – og dermed afviser Grundtvig både den samfundsmæssige og den metafysiske begrundelse for videnskabelig beskæftigelse. Den metafysiske vil kun de indviede kunne forstå; men da den er uforståelig for menigmand, bliver den religiøse begrundelse i praksis uundværlig.

Grundtvig havde, da han skrev disse to blade, endnu ikke – som i dimisprædikenens fortale – indset, hvad Bugge kalder »umuligheden af en erkendelsesteoretisk himmelstorm«. Men det må alligevel være den på disse blade udtrykte tankegang, der har fået ham til at opgive det grundlag for al videnskab og pædagogik, han havde mødt hos Fichte og Schelling. Manuskriptet er yderst interessant som eksempel på Grundtvigs evne til at gå til bunds i et problem og betragte det fra et andet synspunkt end sit eget. Hans karakter som tænker – og som pædagog – ligger netop i den frygtløshed, hvormed han drager konsekvenserne af den indsigt, han har vundet ved sin tænken. Dette ses klart af Bugges fremstilling.

Men værdien af Bugges afhandling ligger også i, at han gør opmærksom på tidligere ubemærkede skridt i Grundtvigs tankegang og personlige udvikling, og at han hele tiden ser dem i forbindelse med den stående pædagogiske debat i samtiden. Hans bog vil derved blive et frugtbart udgangspunkt for fremtidig forskning. – Han skærer igennem de gængse sammenstillinger af Grundtvig med *Rousseau* og *Pestalozzi* ved en omhyggelig undersøgelse af, hvorfra Grundtvigs kendskab til deres pædagogiske tanker stammer, og hvilken kritik han retter mod dem i sine Verdenskrøniker. Misforståelserne af Grundtvigs tanker beror i højeste grad på, at man hidtil ikke har været omhyggelig og nøjagtig nok i sammenligningen mellem Grundtvig og andre pædagoger og tænkere.

Til de interessanteste afsnit hører Bugges udredning af begrebet *historisk oplysning* på grundlag af afhandlingerne i tidsskriftet *Danne-Virke* 1816–19 og de utrykte udkast hertil. Men som helhed ligger kapitlet om tiden 1815–30 under den omstændighed, at Bugge afstår fra at fremstille eller resumere de forhold i Grundtvigs litterære liv, som tidligere har været behandlet af andre forfattere. Hvor vel funderet Bugges arbejde end er, tvinges man altså næsten til at gøre

det om igen, hvis man vil opnå den fulde overbevisning. Værdifuldest er utvivlsomt kapitlet »Endelig afklaring i 1830'erne« og den gennemgang af forarbejderne og de utrykte afhandlinger, der ligger bag de velkendte småskrifter, der brød isen i den pædagogiske debat og i forholdet mellem Grundtvig og hans samtid. Det ses bl. a. heraf, hvor væsentlig adskillelsen af og vekselvirkningen mellem »kirke«, »stat« og »skole« var for hele Grundtvigs kulturprogram. I tilslutning til Lindhardt lægger Bugge stærkere vægt på vekselvirkningen end på adskillelsen. I karakteristikken af Grundtvigs *frihedsbegreb* slutter han sig nærmere til Thaning end til *Kaj Baagø*, der i Grundtvig-Studier 1955 har søgt at etablere en forbindelse mellem Grundtvig og den engelske liberalisme.

Også her rører Bugge ved tanker, der stadig er brændbare. »Er grundstrukturen i Grundtvigs pædagogiske tænkning virkelig bestemt af den liberale tanke om kræfternes frie spil?« spørger han – og finder svaret i en utrykt afhandling fra 1834 med den overraskende titel »Statsmæssig Oplysning«. Grundtvig betegner det her som en misforståelse, at et samfund skulde blive friere og lykkeligere i samme grad, som »Enkelt-Manden faaer Lov til at raade sig selv, altsaa i samme Grad som Selskabet (dvs. samfundet) opløses og den Stærkeres Ret kommer til at gjælde«. En frihedselskende demokrat kan næsten føle grunden vakle under sig ved sådanne ord! Men for Grundtvig gælder det om at forene frihed med ret og billighed som i indledningsdigtet til Nordens Mythologi 1832. Med henvisning til Mands Minde skriver Bugge med rette: »Kernen i dette frihedssyn er, at den, som vil være fri, må også lade sin næste være det« – det punkt i Grundtvigs tankeverden, som atter giver os fast grund under fødderne. Og det er netop, hvad K. E. Bugge har givet os med sin disputats.

Grundtvigs højskoletanke og Sorø Akademis reform 1842–1849

Af KAI HØRBY

Hvad der i N. F. S. Grundtvigs brogede virksomhed havde konkret praktisk sigte, og hvad der på den anden side var »syner« eller teori, kan og skal næppe adskilles. Ikke mindst højskoletanken synes karakteriseret af et sådant spænd mellem det praktiske og det profetiske, som netop ikke opfordrer til adskillelse af de to elementer, men nok til et forsøg på at placere dem i forhold til hinanden. På den ene side er det ubestrideligt, at Grundtvig i virkelighedens verden arbejdede gennem mere end tyve år for oprettelsen af en folkelig dansk højskole i Sorø, på den anden side klart, at hans herved vundne indflydelse på højskolebevægelsen i almindelighed blev indirekte og teoretisk, fordi hans soranske plan ikke kom til udførelse. Dette Sorø-planens nederlag i virkelighedens verden ved midten af forrige århundrede har utvivlsomt i høj grad virket bestemmende på eftertidens tolkning af Grundtvigs højskoleskrifter.

De seneste års forskning har vist, hvorledes højskoletanken lader sig ypperlig forstå som et organisk led i Grundtvigs menneskelige og teologiske udvikling,¹ og hvorledes hans pædagogiske tænkning kan vurderes i forhold til kendte hovedstrømninger.² Højskoleskrifterne er hermed accepteret på et idéhistorisk plan, hvortil samtidens uforstand formentlig ville have nægtet dem adgang, men hvorfra ingen i vore dage vil drømme om at fjerne dem. Men denne udvikling har måske alligevel bevirket en vis overbetoning af højskoleplanens teoretiske aspekter – fordunklet den i og for sig velkendte omstændighed, at de vigtigste højskoleskrifter er skrevet under det håb at se en virkelig skole rejse sig i Sorø, hvor alle idéerne skulle realiseres.³ Det er næppe tilladeligt at slutte fra Sorø-planens ikke-gennemførelse til dens uigen-nemførlighed. Dertil er omstændighederne omkring dens nederlag for specielle.

Som bekendt havde kong Christian VIII kort før sin død givet resolution på planen om en »realhøjskole« i Sorø, om hvis forhold til Grundtvigs tanke man vel kan strides, men som Grundtvig unægtelig følte sig knyttet til.⁴ Med dannelsen af martsministeriet 1848 indledtes

imidlertid en længe forberedt reform af det samlede danske undervisningsvæsen, navnlig efter regeringsforandringen i november, hvor J. N. Madvig overtog kultusministeriet efter D. G. Monrad. Et ikke uvæsentligt led i denne reform var frigørelsen af betydelige økonomiske midler ved nedlæggelse af Sorø Akademi, hvis virksomhed siden genoprettelsen 1826 havde været genstand for alvorlig kritik.⁵ Da Grundtvig den 9. december 1848 i den grundlovgivende rigsforsamling stillede en forespørgsel til kultusministeren om Sorø-planens skæbne, fik han Madvigs berømte svar, at det nu ikke var spørgsmålet, hvad der skulle ske i Sorø, men hvad der skulle ske i Danmark, fremdeles at der ikke behøvedes en specielt national dannelsesanstalt – thi universitetet var dansk, og var det ikke dansk, skulle det have besked om at være det – samt endelig, at Madvig (skønt han vel var så dansk som nogen) ikke ville medvirke til skabelsen af »en særskilt, karakteren af danskhed monopoliserende undervisningsanstalt«.⁶ Den reform, der var indvarslet, skulle først og fremmest blive den lærde skoles, universitetets og den polytekniske undervisnings nyindretning.

På denne baggrund er det klart, at spørgsmålet om Sorø Akademis skæbne nu var inddraget i en større sammenhæng – at den problematik, hvori Grundtvigs højskoleskrifter var blevet til, for Sorø's vedkommende ikke længere eksisterede. I Sorø Akademis historie er 1848 et afgørende år, men dette skel er næppe heller uden betydning for Grundtvigs planer med Sorø. Der kunne være grund til at gå tilbage i situationen før 1848, ikke mindst med et spørgsmål om Grundtvigs kendskab til den endnu fungerende soranske læreanstalt og om forholdet mellem hans og andres planer om reorganisation af akademiets virksomhed. Måske er det muligt ad denne vej at nærme sig en bestemmelse af forholdet mellem det praktiske og det profetiske i Grundtvigs Sorøtanke.

I

Da Sorø Akademi i efteråret 1822 atter trådte i virksomhed som undervisningsanstalt, afsluttedes en stilstandsperiode, der havde varet siden 1793. Det 18. århundredes ridderlige akademi, der havde bestået siden 1747, og hvortil Ludvig Holberg havde testamenteret sin formue, var ophørt på grund af mangel på tilgang af studerende, og dets bygning var nedbrændt i sommeren 1813. Akademiets gods (det gamle

klostergods og den holbergske donation) havde omkring 1800 befundet sig i en økonomisk krise, som dog ved 1820'ernes begyndelse var heldigt overstået, ikke mindst ved daværende amtmand P. C. Stemmanns fremragende administration.⁷

1822 oprettedes et dobbelt institut: en *skole* med fire toårige klasser for drenge i alderen 10–18 år, hvortil knyttedes en opdragelsesanstalt for 64 elever (indtil 1826 på grund af pladsforholdene dog kun 30); som overbygning til skolen en *akademisk læreanstalt*, der skulle træde i virksomhed i 1826 og ved et tre semestres kursus føre frem til en afgangseksamen, der skulle gælde lige med universitetets filologisk-filosofiske eksamen (Anden Examen). Forbindelsen mellem skole og akademi var den nærmest tænkelige: begge fik fra 1826 til huse i den nyopførte akademibygning; de lededes af samme mand, direktoren; skolen måtte kun dimittere til akademiet, og dette kun optage studerende der havde frekventeret skolen; de akademiske docenter, lektorerne, underviste tillige i skolens øverste klasse og førte et vist tilsyn med virksomheden på opdragelsesanstalten.

Hermed var bevaret en væsentlig del af stiftelsens særpræg i forhold til landets almindelige højere undervisningsvæsen, hvilket sikkert har været set som en nødvendighed på grund af stedets tradition og institutionens karakter af stiftelse. Undervisningsplanen kom da til at adskille sig fra, hvad der var gældende ved andre tilsvarende trin af den højere uddannelse, og kravene til examen artium og til akademiets filologisk-filosofiske eksamen var betydelig større i Sorø end ved de tilsvarende eksaminer i København.

På den anden side var der ved genoprettelsen gjort alvorlig begrænsning i den selvstændighed, institutionen før havde nydt – allerede ved sideordningen af akademiets eksaminer med universitetseksaminer. Endnu væsentligere var det dog, at akademi og skole var sat under overbestyrelse af Den kongelige Direktion for Universitetet og de lærde Skoler, hvorved den for første gang i sin historie var anbragt i et fast administrativt forhold til det lærde skolevæsen i almindelighed. Dette var sket allerede ved direktionens oprettelse i 1805, men da havde akademiets undervisning ligget stille; initiativet til genrejsningen var netop udgået fra direktionens første præsæs, hertug Frederik Christian af Augustenborg.⁸

Den lærde skole i Sorø adskilte sig fra de andre lærde skoler først og fremmest ved at have eksamen i engelsk i stedet for hebraisk, men

dette var en tvivlsom fordel for de elever fra Sorø, der siden gik til universitetet, hvor hebraisk fortsat krævedes.⁹ Den akademiske undervisning udmærkede sig navnlig ved et særligt eftertryk på naturvidenskaberne og de levende sprog, hvilket tillige måtte komme skolen til gode. Denne var på grund af de akademiske docenters tilstedeværelse rustet frem for landets øvrige lærde skoler til at bestride den undervisning i græsk, matematik og historie med geografi, der var de vigtigste nye fordringer i den lærde skoles reform af 1805–09 – men som langtfra kunne opfyldes i alle skoler, før læreruddannelsen havde undergået en forandring.¹⁰ Den soranske institution stod altså fra første færd i et sådant forhold til realvidenskaberne, at tanken om en »realhøjskole« heri har en vigtig forudsætning. Men hertil kommer, at der i 1837 indrettedes en særlig realundervisning ved siden af skolens lærde undervisning, på baggrund af den livlige offentlige debat om indretning af realskoler. De fire toårige klasser erstattedes af fem etårige og en toårig klasse med fælles undervisning for realister og studerende i de første tre år. I begyndelsen var dette ingen succes, navnlig fordi den fælles undervisning medførte, at realisterne fortsat plagedes med latinen.¹¹ Først da dette forhold ændredes efter E. F. C. Bojesens udnævnelse til konstitueret rektor for skolen og opdragelsesanstalten, begyndte realundervisningen at trives.

I sin korte levetid blev akademiet hjem for en række yngre videnskabsmænd, der næppe kunne have fundet tilsvarende kår andetsteds. Selv om de soranske lærere i det 19. århundrede ikke i ry kan måle sig med det 18. århundredes »soranere« (J. F. Schlegel, Jens Kraft, J. S. Sneedorff og Andreas Schytte), må det dog holdes akademiet til gode, at det gav (omend midlertidig) ansættelsesmulighed for unge lovende videnskabsmænd. J. C. Hauch var lektor i zoologi, fysik og kemi fra 1827 til sin ansættelse 1846 ved universitetet i Kiel; C. F. Wilster var adjunkt ved skolen fra 1822, lektor i græsk og engelsk fra 1828 til sin tidlige død i 1840; R. J. F. Henrichsen lektor i latin fra 1830, til han 1843 udnævntes til rektor for Odense Katedralskole. Andre af de akademiske lærere havde ingen trang til eller mulighed for at komme bort; B. S. Ingemann, lektor i dansk 1822–49, kunne vistnok ikke tænke sig anden ramme om den digtning, der var og blev hovedsagen i hans liv; Peder Hjort, lektor i tysk 1822–49, var antagelig så berygtet for sin stridbarhed, at han vanskeligt kunne finde anden ansættelse; endelig J. C. Lütken, lektor i filosofi 1826–49, rimeligvis den største be-

gavelse af dem alle, var ret hæmmet af svagelighed og gav sig sjældent offentligt tilkende, han magtede næppe at søge anden gerning, skønt han tidligt indså, at akademiet i Sorø havde spillet fallit. Af dem, der gjorde løbet med til den bitre ende, lykkedes omplantningen egentlig kun for to: E. F. C. Bojesen, lektor i græsk siden 1840, der som rektor overtog skolen og opdragelsesanstalten, og C. F. Wegener, adjunkt ved skolen fra 1826, lektor i historie og statistik fra 1837, der i akademiets sidste time udnævntes til gehejmearkivar og forenede dette embede med den stilling som kgl. historiograf, han havde opnået 1847 -- alt ved Stemanns bevågenhed.¹²

Det var tidens almindelige mening, at lektorerne i Sorø ikke gjorde tilstrækkelig nytte for den løn, de fik. De var naturligt nok ømfindelige på dette punkt¹³ og kunne da også med rimelighed gøre gældende, at der simpelthen ikke var givet dem mere arbejde. Således indebar akademiets undervisningsplan, at de lektorer, der kun underviste i tredje semester, var uden akademisk undervisningsbyrde hvert halve år. Endelig kunne lektorerne ikke bære ansvaret for, at den akademiske undervisning skulle vise sig at komme så relativt få studerende til gode.

Hovedårsagen hertil skal naturligvis søges i det forhold, at akademiet kun måtte optage studerende, der dimitteredes fra skolen – et tal, der aldrig kom over 10, og som ofte lå omkring halvdelen.¹⁴ Tanken var vel, at skolen skulle være en særlig forberedelsesanstalt til akademiet, og af hensyn til dette særpræg måtte dimission udefra være en umulighed. Men i tidens løb udviklede skolen sig netop i retning af lighed med landets øvrige lærde skoler, og den eksklusive forbindelse mellem skole og akademi kunne ikke i længden betragtes som nødvendig. Under alle omstændigheder stod det samtiden klart, at institutionens kapacitet i hele denne periode langt fra var udnyttet; det var hovedproblemet for de skiftende direktorer, at skolens særpræg forflygtigedes, medens akademiets blev bevaret; den betydeligste af direktorerne, historikeren H. F. J. Estrup, opgav stillingen i 1836 efter seks års virksomhed formentlig på grund af utilfredshed med disse vilkår; også Grundtvig var klart opmærksom på den soranske institutions indre misforhold.¹⁵ Direktør G. H. Waages død i december 1842 blev anledning til realitetsforhandlinger om stiftelsens reform. Som ældste lektor konstitueredes B. S. Ingemann i direktoratet, og skolen adskiltes fra akademiet ved at sættes under ledelse af E. F. C. Bojesen som konstitueret rektor.

II

Højskoleskrifterne hører vel til de frodigste, men samtidig de lystigste i Grundtvigs forfatterskab. Der er utvivlsomt en indre sammenhæng mellem form og indhold i disse veloplagede småskrifter og det hører med til højskoletankens karakteristisk, at Grundtvig tillod sig at spøge med den – det tydeligste tegn på hans fortrøstning til hele sagen.

Det er almindelig kendt, dog næppe overflødigt at nævne, at alle Grundtvigs klassiske højskoleskrifter (med en enkelt undtagelse) er blevet til, før nogen højskole i vor forstand var oprettet. Hvad altså selve ordet højskole indebærer for Grundtvig og for samtiden – specielt perioden 1832–1848 – er hermed ikke på forhånd at identificere med resultaterne af den bevægelse, hvortil skrifterne bidrog. Bevægelsens egenart og de grundtvigske idéers særpræg i det 19. århundredes Danmark kunne muligvis friste til den tanke, at ordet højskole var specielt formet af Grundtvig i denne anledning, eller dog i hans skrifter anvendt i en specifik betydning forskellig fra den i tiden gængse. En sådan forestilling er dog netop uden holdepunkt i højskoleskrifterne; her er ordet gang på gang anvendt således, at det kun kan betyde højere læreanstalt i almindelighed eller universitet i særdeleshed. Et udpluk af eksempler fra »Bøn og Begreb om en Dansk Højskole i Soer« (1840) er tilstrækkeligt til at begrunde denne påstand:¹⁶

(s. 8:) ... »thi det ridderlige akademi, kong Christian den Fjerde her oprettede, Christian den Sjette fornyede og Holberg berigede, var jo en patriotisk højskole efter tidernes begreb og lejlighed« ...

(s. 11): ... »latinskolerne og den på dem grundede højskole [i modsætning til] en ren dansk, folkelig højskole« ...

(s. 13:) ... »lægge al vægten derpå, at akademiet, når det skal være en folkelig højskole, på en eller anden måde bliver latinskolen kvit« ...

Tilsvarende hedder det i et brev den 7. marts 1848 fra Grundtvig til den netop udpegede overdirektør for Sorø Akademi, greve F. M. Knuth:¹⁷ ... »turde jeg dog næppe kalde det umagen værd at oprette en højskole i Sorø blot for at gøre, hvad der blot ved et pennestrøg kunne nås ved højskolen i København« ...

Denne betydning af ordet højskole har været gængs i tiden. Laurits Engelstoft benytter betegnelsen både generelt om universiteter¹⁸ og specielt om Sorø Akademi,¹⁹ og Peder Hjort omtaler i et andragende

til kongen den 4. januar 1843 forholdet mellem skole og akademi i Sorø som forholdet mellem »skole og højskole«. ²⁰

At en højskole i moderne forstand oprettedes i Rødding 1844, ændrede just intet ved Grundtvigs anvendelse af ordet. I »Lykønskning til Danmark med Det danske Dummerhoved og Den danske Højskole« (1847) er den højskole, han taler for, entydigt den højere læreanstalt, der er befalet oprettet i Sorø ved kongelig resolution af 27. marts samme år, og skolen i Rødding er i tidens terminologi en »højere bondeskole«. Grundtvigs højskoleskrifter forlener netop ikke ordet højskole med en mere specifik betydning, end vendingen højere læreanstalt ville have i dag, og det er stedse tillægsord som dansk og folkelig, der bærer meningen. Heraf følger naturligvis ikke, at hvad Grundtvig ville med højskolen, var hvad andre ville med universiteter og højere læreanstalter, kun at Grundtvigs specielle hensigt ikke bæres af en speciel terminologi. Han former netop sin tanke i ord, der i tiden er ganske dagligdags. Det betyder, at ikke al tale om højskoler ved midten af det 19. århundrede havde noget med Grundtvig at gøre, og det er en advarsel imod at betragte de grundtvigske højskoleskrifter som en art højere poetisk-pædagogisk chifferskrift.

Men hertil kommer, at de offentliggjorte skrifers højskoleplan er meget lidt detaljeret udformet. Den har i høj grad karakter af ramme-forslag; kun ved tilbageslutning fra højskolebevægelsens og grundtvigianismens senere udvikling er det muligt at trække skarpe skel mellem grundtvigsk og ikke-grundtvigsk i Sorø-sagens forløb. Grundtvigs oprindelige, offentligt fremsatte forslag er just foreneligt med flere af de fra anden side fremsatte planer. Mest konkret form tager forslaget i »Bøn og Begreb« (1840) og i Grundtvigs betænkning til Christian VIII af 9. februar 1843, ²¹ men begge disse skrifter er i eftertiden kommet til at indtage en lidet påagtet plads. Det førstnævnte udeloddes af Grundtvig selv i hans udgave af »Smaaskrifter om den historiske Højskole« (1872), ifølge rygten fordi det var et af dronningen bestilt arbejde, ²² og det sidstnævnte var et privat forslag, der først udgaves af A. D. Jørgensen i 1889. Betænkningen er formentlig det eneste af højskoleskrifterne, hvorom det kan hævdes, at det har virket – eller dog villet virke – ind i en bestemt forhandlingsituation, og det bliver herved muligvis det bedste udgangspunkt for en sammenligning af Grundtvigs plan med andre foreliggende forslag om Sorø Akademis reform.

III

Grundtvig havde været i audiens den 1. februar 1843 og afleveret sit lille skrift »Nyaars-Ønske i Danske Samfund« – ønsket er en dansk, folkelig højskole – og han havde personlig talt videre for sin tanke.²³ Kongen må her have givet Grundtvig anledning til den skriftlige fremstilling, han indgiver under 9. februar :

»Majestæten har allernådigst tilladt mig at udvikle mine tanker om, hvordan akademiet i Sorø kunne blive en anstalt til almindelig folkelig dannelse og oplysning, aldeles skilt fra latinskolen og kostgængeriet, hvormed det nu er forenet« ...

Det er værd at bemærke, at hvad Grundtvig skal udvikle sine tanker om, er en omdannelse af akademiet til en ny slags højskole, en folkeliggørelse af akademiet, der allerede er en højskole i tidens almindelige forstand. Som flere andre steder i Grundtvigs skrifter er der klart tale om i videst muligt omfang at bygge på de i Sorø forhåndenværende muligheder.²⁴

I betænkningen som i de offentliggjorte skrifter er det indførelsen af de rådgivende provinsialstænder, der for Grundtvig gør savnet af højskolen akut:

... »hvor almen-oplysning skal være mere end et tomt ord eller et blot skin, hvor regering og folk virkelig skal lære at forstå hinanden, hvor styrelsen skal blive folkelig og folke-stemmen efterrettelig, og videnskabeligheden frugtbar og påskønnet af folket, der må findes, hvad jeg kalder en »folkelig højskole«, men hvad dog omtrent skal være mig lige kært under alle navne« ...

Passagen erindrer om Grundtvigs reaktion på julirevolutionen i Frankrig 1830,²⁵ om hans forhold til den engelske liberalisme²⁶ og måske mest udtrykkeligt om hans rids af dansk forfatningshistorie i »Det danske Fiirkløver« (1836). Han fremhæver som to »kæmpeskridt« enevældens indførelse i 1660 (folkets store gave til kongen) og de rådgivende provinsialstænder 1831 (kongens store gave til sit folk). Denne ældgamle forbindelse mellem konge og folk hen over hovedet på de privilegerede stænder, er hvad Grundtvig i denne periode for enhver pris ønsker bevaret; det er kun oplysning, »det danske folk mangler for både at se, vi har en folkelig forfatning, og for at få den udviklet efter folkets hjerte til et mønster på en fri og velgø-

rende vekselvirkning mellem konge og folk, øvrighed og undersætter, lovgivning og rådgivning, embedsmænd og frimænd«.27 Betænkningens formulering af højskolens rolle i denne sammenhæng er blandt de mest præcise udtryk, Grundtvig har givet herfor: den skal gøre styrelsen folkelig og folkestemmen efterrettelig. På dette punkt er højskoleskrifterne en kærlighedserklæring til det enevældige monarki, som det havde gestaltet sig i Frederik VI's og Christian VIII's Danmark.

De indledende bemærkninger om formålet følges i betænkningen af nogle ejendommelige betragtninger over udførligheden af Grundtvigs plan. I modsætning til de offentliggjorte skrifter, der er præget af glad optimisme, indskrænker betænkningen sig her til en række negative ytringer; måske er Grundtvig, når han ikke skriver for et publikum, mere tilbøjelig til at inddrage de komplicerende momenter. Måske er denne passus foranlediget af den foregående mundtlige drøftelse med kongen.

[Det er ikke forskrifterne, men menneskene, det kommer an på] »thi hvad de *ikke kan*, det *gør de ikke* heller, om de end nok så stærkt forpligtes dertil og nok så hellig lover det, og hvad de *ikke vil*, det *gør de så slet*, som de tør, og det bliver i al åndelig virksomhed det sletteste muligt. Anvendes dette på akademiet i Sorø, da følger deraf, at om det end befales professorerne der at virke for den danske ungdoms folkelige dannelse og oplysning, så skete det dog slet ikke, hvis de ikke kan, og kun yderst slet, hvis det ej var med deres gode vilje, og jeg formoder, at netop den betragtning har indskudt Majestæten tvivl om udførligheden«.

Der er her tale om en tydelig afstandtagen fra Grundtvigs tidligere tanker; hvor han f.eks. i »Bøn og Begreb« (1840) havde regnet med, at de forhåndenværende soranske lærere skulle danne grundstammen i højskolens lærerkollegium,²⁸ finder i betænkningen kun Ingemann omtale som en mulighed i et omdannet akademi, men han må have i det mindste 3–4 dygtige medhjælpere.²⁹ Blandt lærerne skal der ifølge betænkningen først være en, »som, forholdsvis, er mester i *modersmålet*, ikke blot som det findes i bøgerne, men fremfor alt, som det lever i folkemunden, med hele sin rigdom af fyndige ordsprog og mærkelige egenheder«. Dernæst skal der være en lærer i fædrelandets historie samt en, »som kendte og elskede *folkesangen* både i sin ældre og nyere skikkelse, og som enten selv kunne være *forsanger*, eller dog havde en fast medhjælper, som kunne være det«. Endelig måtte der findes en lærer i fædrelandets geografi og statistik og en »lovkyndig, der uden

at bryde sig om romerretten, kunne og ville give ungdommen en sand og levende forestilling om fædrelandets statsforfatning og lovgivning, fordum og nu, men da en sådan 'dansk' jurist nu næppe er at finde, måtte den, der fortalte ungdommen fædrelandets historie i det hele, se til at gøre afsavnet så tåleligt som muligt«.

Bortset muligvis fra forsangeren og den dansk-lovkyndige (fra hvis opnåelighed Grundtvig alligevel straks ser bort), fandtes lærere i de her nævnte fag allerede ved den akademiske læreanstalt i Sorø. At Grundtvig ikke, når det blev alvor, mente at kunne bruge de soranske lærerkræfter (bortset fra Ingemann), skyldes måske, at han i tidens løb har stiftet nærmere bekendtskab med deres personlige kvalifikationer – men det er vanskeligt at forestille sig, at han ikke har kendt disse folk tilnærmelsesvis så godt i 1840 som i 1843. Forklaringen ligger snarere i, at de begyndende overvejelser om akademiets reform eller eventuelle nedlæggelse havde bragt klart i dagen, hvorledes de akademiske docenter i Sorø (vel netop med undtagelse af Ingemann) havde indrettet sig på en karriere ved universitetet. Og nu som aldrig før var det Grundtvigs hovedtanke at løse akademiet fra enhver forbindelse med Københavns universitet eller nogen anden højere læreanstalt.³⁰ Endelig består den mulighed, at pessimismen i 1843 er umiddelbart foranlediget af samtalen med kongen den 1. februar; betænkningen henviser udtrykkelig til kongens tvivl om udførligheden, og det forekommer at måtte nærmere underbygges, dersom man skulle formode, at majestæten ved at afæske Grundtvig hans skriftlige fremstilling har givet betydeligt håb om realisationen. De fremførte betragtninger på dette punkt er netop i så høj grad ude af pagt med Grundtvigs tidligere skrifter, at en udtalt skepsis hos kongen meget vel kunne ligge til grund.

Den folkelige højskole skal ikke holde andre eksaminer end sådanne frivillige prøver, der kan tjene til at vække kappelyst blandt eleverne – »og den vækkes allerbedst, når væddeløbet, som ved de olympiske lege, er en fri sag og dygtighedens løn kun en oliekvist«. At have besøgt den kongelig danske højskole skal principielt hverken give udsigt til levebrød eller eneret til at drive en eller anden kunst eller næringsvej. Da disse udsigter må formodes at være de eneste grunde, der kan bevæge nogen til at underkaste sig universitetets eksaminer, må egentlige afgangsprøver holdes ganske borte fra højskolen. Her går skellet mellem »studerede« og »ustuderede« i Grundtvigs og samtidens sprog-

brug, og en grundtanke i højskoleplanen er just, at den højere undervisning, der fører sine dyrkere til statens embeder, ikke skal være den eneste højere undervisning, der tilbydes. Undervisningen for »ustuderende« skal holdes fri af hele det maskineri, som er nødvendigt, hvor studierne skal skaffe levebrød.

Grundtvigs to sidste forslag i betænkningen angår dels bestyrelsen af det reorganiserede akademi, dels nedsættelsen af en kommission til indretning af den folkelige højskole. Akademiets bestyrelse måtte »under Majestæten, såvidt muligt, findes på *stedet*, og fremfor alt *ikke* i Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, som selv med den bedste vilje, umulig ved siden af kunne bestyre en anstalt til *folkelig* oplysning og dannelse, uden enten at kvæle den i fødslen eller dog aldeles forknytte den i væksten«. Det måtte have en »hovmester«, som i sin tid det ridderlige akademi havde haft det.³¹ – Endelig måtte der, når kongen havde besluttet at indrette højskolen, nedsættes en kommission, hvori Grundtvig måtte forundes en stemme; da vil idéen træde klarere frem, »thi, blandt andet, er det højst rimeligt, at jeg ved i mange år at være næsten ene om idéen, også betragter den noget ensidig og overser adskilligt« . . .

Disse to ønsker ligesom flere af de foregående blev på en måde imødekommet i planen om realhøjskolen; der blev således udnævnt en »hovmester« eller overdirektør, der vel ikke blev uafhængig af universitetsdirektionen, men dog fik sæde i direktionen selv; og der blev nedsat en kommission, men Grundtvig blev blot ikke medlem af den. Heri kunne man se en afstandtagen fra kongens og/eller centraladministrationens side fra Grundtvigs plan, men det er næppe nødvendigt. Ikke mindst i Grundtvigs tilfælde forekommer det i høj grad muligt at værdsætte idéerne uden at finde manden et nyttigt medlem af en arbejdende regeringskommission. Når den betænkning, der har været citeret ovenfor er det nærmeste Grundtvig kommer til konkretisering – efter mange års arbejde med tanken i skrift og tale – er der ikke meget håb om, at en række kommissionsmøder skulle hjælpe til en fastere udformning. I den omstændighed, at Grundtvig ikke blev kommissionsmedlem, skal sikkert ikke med nødvendighed ses en afstandtagen fra hans højskoletanke.

Grundtvigs fortrøstning til en *kongelig* dansk højskole har utvivlsomt sin grund i frygten for partidannelse i denne skolesag, som betænkningens slutningsord antyder:

... »hvor nu regeringen ikke, besjælet af folkets virkelige ånd, tager sagen i sin hånd, der bliver enten folkemængden liggende i sin grove vankundighed, til et rov for dagbladene og egennyttige, herskesyge eller dog vildfarende ledere. eller om der end rejser sig en folkelig oplysningsanstalt, bliver den en *partisag* med skæv retning. Det sidste vil sikkert blive tilfældet her, hvor idéen er op-rundet og må tiltale folkets historiske natur, så hvis mit store håb om den *kongelig* danske højskole glippede, ville jeg have det store uheld at have med-virket og måtte fremdeles medvirke til noget, der sagtens kun blev lidt af. hvad jeg ønskede. men meget af, hvad jeg har bedt Gud bevare Danmark fra ...

At lægge i Grundtvigs tanker før 1848 en mistro til højskolesagens skæbne, *fordi* den var lagt i statens hånd, er en anakronistisk tanke.

Det folkelige selvstyre blandt højskolens elever finder ikke omtale i betænkningen, men udgør heller ingen modsætning til skolens karakter af kongelig dansk højskole. Tværtimod er elevrådet, som det er frem-stillet i »Bøn og Begreb«,³² til den grad en pendant til folkerådet – dets formål udtrykkelig at optræne eleverne til virksomhed i stænder-forsamlingerne – at der ikke på dette punkt er grundlag for modsæt-ning.

IV

Som det formentlig er urimeligt at betragte Grundtvigs højskoleskrifter isoleret fra de faktiske skoleforhold i Sorø, lader de sig næppe heller aflokke fuld forståelse uden forbindelse med samtidens skoledebat,³³ hvoraf enkelte træk skal opridses i det følgende. Flere standpunkter, der af eftertiden er blevet opfattet som specifikt grundtvigske, har også været hævdet fra anden side. Kampen mod den latinske stil har Grundtvig således til fælles med Madvig,³⁴ og opfordringerne til udvidet undervisning i græsk i den lærde skole³⁵ er et af de alminde-ligste træk ved den såkaldt ny-humanistiske bevægelse, der længe havde gjort sig gældende inden for det højere skolevæsen i Danmark, ikke mindst i skolereformen 1805–09.

Grundtvig havde selv været den lærde dannelsesproces igennem. Han talte naturligvis selv latin og optrådte lejlighedsvis med det, dog ikke uden koketteri over for vennerne bagefter.³⁶ De klassiske elemen-ter i hans personlige dannelse søges ikke bortforklaret, end ikke i høj-skoleskrifterne. Men der var den store forskel mellem Grundtvigs og f. eks. Madvigs personlige førstebekendtskab med den lærde skole, at Grundtvig havde gået i Århus katedralskole i årene umiddelbart før

begge fordringer på et universelt dannelsesgrundlag, som Grundtvig nødvendigvis må finde andetsteds. Han har aldrig bestridt den lærde skoles eksistensberettigelse, dens egnethed for klassiske filologer, og han har heller ikke ønsket realskolen afskaffet. Disse skoleformer kan være gode nok for latinere og for matematikere, og de ville have været ham ligegyldige, dersom de ikke netop hver for sig havde gjort uretmæssig fordring på det universelle, borgerlige dannelsesgrundlag. Det er her, Grundtvig ønsker, at striden skal stå – på den påstand, at fædrelandets sprog, litteratur og historie er det naturlige dannelsesgrundlag for alle, der skal gøre en indsats i det danske samfunds virkelighed. Men denne bevidste placering af højskoletanken lige langt fra latinskolen og realskolen er sikkert tillige forklaringen på dens nederlag.

V

Anledningen til realitetsforhandlinger om Sorø akademis reform var som nævnt direktor G. H. Waages død i december 1842. Der udnævntes ingen efterfølger, men skolen og opdragelsesanstalten sattes under bestyrelse af lektor E. F. C. Bojesen som konstitueret rektor, medens Ingemann konstitueredes som direktor. Hermed var et længe næret ønske blandt de soranske lærere opfyldt: skolen og akademiet var adskilt. Men dette ønske havde unægtelig hvilet på den forudsætning, at der efter adskillelsen gaves akademiet en »udvidet virksomhed«.46 Ingemann giver vistnok udtryk for almindelige soranske synspunkter, når han den 10. januar 1843 skriver til Grundtvig:47

... »Skolens adskillelse fra akademiet skal der være tænkt på, og det var vist meget ønskeligt; men frekvens og åbne døre for højskolen [d. v. s. akademiet] måtte nødvendig følge dermed ... Hvad der mest er at befrygte, er – hvad universitetet helst ønsker – akademiets opløsning og midlernes inddragelse i det almindelige universitets- og skolefond, hvorved muligheden af en folkelig højskole ville gå i lyset. Som jeg hører, har dette ørstedeske projekt dog en kraftig modstander i kongen selv« ...

På grund af Ingemanns konstitution i direktoratet, der kom til at være resten af akademiets levetid, har den korrespondance, han opretholdt med Grundtvig også i denne periode af sit liv, mere end almindelig interesse i nærværende sammenhæng. Den citerede karakteristik af akademiets fremtidsudsigter er da også i lys af den senere udvikling

lidet igennem ved Knuth end rent bøje sig for Hansen. Således kunne Knuth da sagtens ydmyge den i unåde faldne stridige Hansen, der nu engang havde sat sig i hovedet, at Sorø akademi skulle myrdes. Ydmygelsen var så fuldstændig, at Hansen, der var referent, måtte tåle at Knuth var tilstede i statsrådet under referatet, for at passe på, om referatet var ærligt. Men nu gælder det at føre Sorø organisation igennem; lykkes det og kongen lever, venter jeg, at vi snart ser Knuth som minister, om ikke i udlandet, så for undervisningen. Rosenvinge, som så længe har ladet sig kue af Hansen, er naturligvis pligtskyldigst rasende, fordi en anden nu behandler hans overmod på sli­g utilbørlig måde« . . .

Med disse ord har Krieger sikkert først og fremmest villet give udtryk for, at Knuth har vundet en betydelig politisk sejr. At han ikke selv havde næret høje tanker om den påtænkte realhøjskole i Sorø, fremgår i hvert fald af et brev fra april 1847 til juristen Gustav Brock:⁵⁷

... »det glimrende resultat af Sorø­sagen [efter den kgl. resolution af 27. marts] – et stykke Algreenussingsk skole for drengene med det blå øje, et stykke for Grundtvigs levende ord, et stykke Bernhardiansk [d. v. s. Inge­mannsk] agerbrugsskole, enfin vrøvl . . . dog måske Hansen får den dræbt, ind:en den fødes« . . .

Også andre havde været opmærksomme på, at det tegnede til et kompromisforslag, således kabinetssekretær J. G. Adler, der omtrent samtidig skal have bemærket til Chr. Molbech, at kongen i denne sag ville gøre indrømmelser til alle sider.⁵⁸

Dette indtryk af forskellige planers forenelighed med den kgl. resolution af 27. marts 1847 kommer tydeligt til udtryk i en artikel i »Fædrelandet« i august samme år⁵⁹ – et vidnesbyrd om den forholdsvi­selv villige holdning til højskoleplanerne, som bladet på dette tidspunkt indtog.⁶⁰ Heri refereres såvel Grundtvigs som den soranske lektor J. C. Lütken efter resolutionen udgivne skrifter og konkluderes:

... »Hvilken af disse to højskoleidéer er det rimeligst, at Hs. Majestæt vil skænke sit bifald? Navnet realhøjskole, som bruges i den kgl. resolution, taler for Lütkens, de i samme bestemt angivne læregenstande taler for Grundtvigs. Vi har søgt at vise, at de to idéer i meget væsentlige hovedpunkter stemmer overens, og at de altså forsåvidt begge kunne tilfredsstillende realiseres på samme sted.

»Om publikum i det hele ville være tilfreds med, at Sorø akademi blev for­vandlet til en sådan højskole? Vi formoder det; thi dette var i alt fald noget nyt og stort og vigtigt, og både Grundtvig og Lütken ville, såvidt vi

19. Engelstoff til sin kollega i universitetsdirektionen, J. O. Hansen, 27. april 1847, RA Univ. dir. Alm. Sager B 6: ... »det gamle Sorø akademi er ikke mere; det sidste Sorø akademi er heller ikke mere; det er som sådant, i sin forrige skikkelse og sin hensigt ophævet, og replaceret med et *andet* akademi, med en anden højskole« ...
20. Genpart i RA Univ. dir. Alm. Sager B 6.
21. Udgivet af A. D. Jørgensen i tidsskriftet *Danskeren*, I 1889, s. 1–14.
22. Ludvig Schrøder, *Den nordiske Folkehøjskole*, 1905, s. 33.
23. »Pastor Grundtvig bragte mig sit nyårsønske i det danske samfund og anbefalede en dansk højskoles oprettelse i Sorø«, Christian VIII's dagbog under 1. februar 1843, cit. A. D. Jørgensen, *Danskeren*, I, s. 4.
24. Eks. *Bøn og Begreb*, 1840, s. 28.
25. Indledning til Nordens Mythologi (1832), *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs udvalgte Skrifter*, udg. Holger Begtrup, V, s. 410.
26. Kaj Baagø, Grundtvig og den engelske liberalisme, *Grundtvig-Studier* 1955, s. 7–37.
27. *Lykønskning til Danmark med Det danske Dummerhoved og Den danske Højskole* (1847), Smaaskrifter om den historiske Højskole, 1872, s. 203.
28. *Bøn og Begreb*, 1840, s. 28.
29. *Danskeren*, I, s. 10.
30. *Bøn og Begreb*, 1840, s. 14, hvor akademiet i dets daværende skikkelse omtales som »den i hvert fald overflødige universitets-hale«, jvf. *sstds.* s. 9.
31. Grundtvigs to udkast til betænkningen (Det kgl. Bibl., Grundtvig-arkivet fasc. 355.1.a+b), som dr. theol. K. E. Bugge venligst har henledt min opmærksomhed på, har i denne forbindelse en karakteristisk afvigelse fra den endelige form: »Hvad bestyrelsen angår, da er det ved en ny indretning især vigtigt, at den ikke ved en fjendtlig bestyrelse kvæles i fødslen, eller ved en pedantisk forknyttes i væksten, men får ligesom andre børn lov til at leve og udvikle sine kræfter, og derfor måtte akademiet til folkelig oplysning og dannelse nødvendig være uafhængigt af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, som selv med den bedste vilje ej levende kunne gå ind på dets blot folkelige, slet ikke lærde virksomhed, men enten måtte akademiet lægges under det Danske Kancelli, eller som forhen, have sin egen *hovmester*, som, når det var en ægte folkelig adelsmand, ville være det allerypperligste«. Grundtvig har øjensynlig haft en klarere fornemmelse af universitetsdirektionens fjendtlige (og måske Danske Kancellis imødekommende) holdning, end han brød sig om at give udtryk for i den endelige betænkning.
32. *Bøn og Begreb*, 1840, s. 15 f.
33. Selv begrebet 'Skolen for Livet', der ellers plejer at klinge så grundtvigsk, synes brugt i bevidst polemik imod realskolebevægelsens flittige anvendelse af dette slogan. K. E. Bugge, *Skolen for Livet*, s. 250, 273–75 og 282. Jvf. A. Pontoppidan Thyssen i *Grundtvig-Studier* 1965, s. 92, 104 og 108.
34. *Maanedsskrift for Litteratur*, VIII, 1842, s. 436 ff.

35. Eks. *Bøn og Begreb*, 1840, s. 12.
36. Grundtvig til Ingemann i november 1836, *Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821–1859*, udg. Svend Grundtvig, 1882, s. 185.
37. Bj. Kornerup, *Frederiksborg Statsskoles Historie 1630–1830*, 1933, s. 178 ff.
38. Bj. Kornerup, *Ribe Katedralskoles historie*, II, s. 363 ff.; jvf. Per Krarup i *Johan Nicolai Madvig*, I, s. 207 ff.
39. Udførligt referat: Julius Paludan, *Det højere Skolevæsen*, 1885, s. 140 ff.
40. *Skolen for Livet og Akademiet i Soer* (1838), Smaaskrifter, s. 98.
41. Olaf Carlsen, *Realistiske Strømninger i den højere Skoles Undervisning*, I–II, 1930–31. Enkelte bemærkninger om Grundtvigs forhold til realskolebevægelsen i samme forfatters *Rousseau og Danmark*, 1953, s. 147 ff.
42. *Roskilde Stændertidende* 1835–36, sp. 844 ff; jvf. sp. 78.
43. sstds. sp. 857 f.
44. *Det danske Fiirkløver* (1836), Smaaskrifter, s. 32 ff.
45. *Skolen for Livet og Akademiet i Soer*, Smaaskrifter, s. 104–07 og 116.
46. RA Univ. dir. Henlagte Sager 3 K 702.
47. Ingemann til Grundtvig 10. januar 1843, *Brevvexling*, s. 255.
48. Grundtvig til Ingemann 9. maj 1843, *Brevvexling*, s. 258.
49. Ingemann til Grundtvig 11. maj 1843, *Brevvexling*, s. 259.
50. Ingemann har vistnok været til stede ved Meta Grundtvigs konfirmation (*Brevvexling*, s. 260) og er muligvis da blevet underrettet om Grundtvigs samtale med kongen den 1. februar, men han har næppe kendt den skriftlige betænkning eksistens; 1. oktober fraråder han således Grundtvig at tale med kongen, før noget provisorisk er indført i Sorø (sstds. s. 266), og betænkningen omtales intetsteds i brevvekslingen.
51. Ingemann til Grundtvig 11. maj 1843, *Brevvexling*, s. 259.
52. En undersøgelse af sagen om Sorø akademis reform møder den vanskelighed, at det originale aktmateriale tilsyneladende ikke længere forefindes i universitetsdirektionens arkiv. Hovedkilden til det følgende er den afskriftsamling i direktionens arkiv, der formentlig er tilvejebragt til brug for den officielle redegørelse, som kultusministeriets departementschef A. C. P. Linde redigerede til offentliggørelse i *Meddelelser angaaende Kjøbenhavns Universitet, den polytechniske Lærestanstalt, Sorø Academi og de lærde Skoler*, 6. hefte, *Sorø Academi*, 1862.
53. *Sorø*, II, s. 419–57, der heller ikke har disponeret over originalmaterialet i sagen.
54. *Danske Magazin*, 7. r. I, s. 226–319.
55. RA P. C. Stemanns privatarkiv B 2, f 2.
56. *Danske Magazin*, 7 r. III, s. 40.
57. *Danske politiske Breve*, udg. Povl Bagge og Povl Engelstoft, III, nr. 827, s. 330.
58. Citeret efter Olaf Carlsen, *Chr. Molbech og Sorø*, III, 1936, s. 131 f. (Molbechs kalenderoptegnelse for 1. april 1847).
59. *Fædrelandet*, 1847, 27.–28. august: »Pastor Grundtvig og professor Lütken angaaende Højskolen i Sorø«, sp. 1601–05 og 1609–15.

60. Roar Skovmand, *anf. arb.*, s. 21, note 13, udtrykker den mening, at den liberale kreds omkring 'Fædrelandet' ikke yndede Grundtvigs skoletanker, skønt han s. 32, note 32, anfører artiklen af 27. august 1847. Kildebælgene for denne almindelige opfattelse synes at stamme fra begyndelsen af årtiet og gælder tilsyneladende ikke den del af året 1847, hvor planerne begyndte at konkretisere sig.
61. Niels Petersen, Kultusministeriets tilblivelse, *Afhandlinger om arkiver. Ved Rigsarkivets 75-års jubilæum*, 1964, s. 156–85.
62. Laurits Engelstofts optegnelser, Det kgl. Bibl., Add. 185, b 7.
63. *Statsrådets Forhandlinger*, II s. 22 f.
64. RA Kult.min. 3. kt. Forestillinger for 1848, nr. 3025, koncept ved brev nr. 781–82/1856/SA.
65. Ingemann til Grundtvig 1. januar 1849, *Brevvexling*, s. 300 f.

Den politiske drøftelse af forbindelsen mellem almueskolen og den lærde skole

Af VAGN SKOVGAARD-PETERSEN

Ved almenskoleloven af 24. april 1903 knyttedes folkeskolen og gymnasiet til hinanden ved hjælp af den fireårige mellem-skole, der indtil skoleloven af 1958 skulle blive et værdifuldt led i det danske skolesystem. Den højere almenskole blev på rigsdagen hilst velkommen som den demokratiske skole, der ville sikre, at ethvert velbegavet barn gennem offentlige skoler kunne nå frem til studentereksamen. Mellem-skolen, der var en del af den højere almenskole, men godt kunne etableres selvstændigt, tog tre af den seksårige latinskoles klasser; tilbage blev et treårigt gymnasium, og det skulle i undervisningens indhold og metoder bringe en fornyelse. Efter den nye ordning skulle eleven som elleveårig kunne gå fra folkeskolen over i mellem-skolen for efter fire års forløb at fortsætte i gymnasiet og blive student, når han eller hun var atten år.

Det måtte efter den fri forfatnings indførelse i 1849 være en nærliggende opgave for den folkevalgte rigsdag at skabe en forbindelse mellem de forskellige skoleformer, fjerne blindgyder og etablere overgangsmuligheder i uddannelsessystemet; herved ville man kunne fremme den sociale mobilitet, der måtte være ønskelig i et demokratisk samfund. – Det er i det følgende opgaven at undersøge, hvorfor der faktisk gik så lang tid, 54 år, under demokratisk styre, førend lovgivningsmagten formåede at gøre enhedsskolen til en realitet i Danmark.

De vigtigste skoleformer

Den danske børneskole bestod i sidste halvdel af forrige århundrede først og fremmest af *det offentlige borger- og almueskolevæsen*, almueskolerne på landet og borgerskolerne i købstæderne. De byggede på hver sin anordning af 29. juli 1814; det københavnske skolevæsen var ordnet samtidigt, men var siden da blevet reguleret af en ny anordning i 1844. Der var undervisningspligt for alle børn fra syv års alderen til konfirmationen. På landet var skolen delt i to klasser med

nysproglige retning kunne oprettes; under Johan Ottosens ordførerskab blev det slået fast, at man fra politisk side – også fra grundtvigiansk – var interesseret i, at den højere skoles undervisning var alsidig, når blot den var nutidsvendt.

En forudsætning for skoleloven af 1903 var det politiske magtskifte. Efter forliget 1894 var den grundtvigianske indflydelse mindsket, da de fleste grundtvigianere fulgte Frede Bojsen ind i det moderate venstre. Det var venstrereformpartiet, der i 1901 stod som politisk sejrherre, – derfor måtte Harald Holms forsvar for privatskolen og den udelte børneskole blive ensomt. Nu kunne Venstre principielt acceptere de højere almen-skoler som statsskoler.

En meget væsentlig grund til enhedsskolens sene realisering var således grundtvigianernes kærlighed til den folkelige og uvilje mod den klassiske dannelse. Kampen om skolernes indhold sinkede deres koordinering. Det lykkedes ikke grundtvigianerne at skabe et nyt skolesystem bygget på private skoler, ej heller at få den videregående uddannelse bygget på en udelt børneskole, – men de fik i nogen grad held til at præge de offentlige skolars, især børneskolernes, indhold; skønt de ikke fik oprettet en særlig nordisk retning, kunne de kun være tilfredse med, at den højere skoles dannelse herefter kun i beskedent omfang var den klassiske.. Og det grundtvigianske arbejde for den udelte børneskole fortsatte efter 1903 – som bekendt ikke uden held.

NOTER

Vedrørende skolernes indretning, administration, undervisning m. m. henvises generelt til Willis Dixon: *Education in Denmark*, Kbh. 1958, Joakim Larsen: *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818–1898*, Kbh. 1899, Aksel H. Nellemann: *Den danske Skoles Historie*, Kbh. 1966, J. Paludan: *Det højere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverige*, Kbh. 1885.

1. Flt. 1850 sp. 4091.
2. J. N. Madvig: *Livscrindringer*, 1887, s. 168. Om Madvigs forhold til skolen i øvrigt, se Per Krarups afhandling i »J. N. Madvig – Et Mindeskrift«, bd. 1, 1955.
3. *Tscherning* 25/1 1855, Flt. 1854/55 sp. 342; Flt., tillæg B 1855/56 sp. 247.
4. Flt. 1854/55 sp. 2024.
5. *Estrup* Flt. 1854/55 sp. 2026–27; *Faber* Flt. 1862/63 sp. 824–25; *Schiern* Flt. 1858/59 sp. 1874.

6. Tscherning: Flt. 1854/55 sp. 342, 345 ff., 1998, 2055 ff., Flt. 1862/63 sp. 74 f., 874, Flt. 1860/61 sp. 1596. Grundtvig: Flt. 1854/55 sp. 2020 f., 2068.
7. Tillæg A 1870/71 sp. 1199 ff.
8. id. sp. 1206.
9. Ldt. 1870/71 sp. 2774, 2933 f.
10. Tillæg B. 1870/71 sp. 870–71.
11. Flt. 1870/71 sp. 392, 4247, 4282.
12. Flt. 1870/71 sp. 414 f.
13. J. Paludan: Det højere Skolevæsen . . . , s. 761–62, 768; Julius Nielsen i Dansk Skolestat, bd. 1, s. 164.
14. Flt. 1870/71 sp. 361 og 4362 f.
15. Flt. 1870/71 sp. 414 f.
16. Termansens forsvar: Flt. 1870/71 sp. 4360; Bojsen id. sp. 4366. Halls kritik: id. sp. 4258 ff.; Bille id. sp. 4301 ff.; Madvig Ldt. 1870/71 sp. 2749 ff.
17. Dansk Folketidende 17/2 1871.
18. Dansk Folketidende 21/4 1871.
19. Vagn Wählin: Rigsdagen og Almueskolen 1867–1885, s. 109 f. Stud. mag. Vagn Wählins endnu ikke trykte afhandling, der forelå færdig i 1967, gennemgår med stor grundighed de mange drøftelser af almueskolens og fri-skolens forhold. Vedrørende det grundtvigske kulturprogram i øvrigt, se Anders Pontoppidan Thyssen: »Den nygrundtvigske Bevægelse«, bd. 1, 1957..
20. Begrebet var meget anvendt i den svenske skoledebat efter Thorsten Rudenschölds bog, Tankar om Ståndscirkulation, 1845.
21. Citaterne er fra Frederiksborg lærde skoles program 1875 s. 17 og 30.
22. Flt. 1875/76 sp. 34 ff., 374 ff.
23. Dette materiale blev i 1884 publiceret i Linde: Meddelelser angående de lærde Skoler med dertil hørende Realundervisning i Kongeriget Danmark.
24. Flt. 1875/76 sp. 368–70. Også Chr. Berg afviste det ministerielle forslag om en videregående undervisning på landet, da almueskolen først måtte forbedres: »det er ligesom at male fløjen smukkere . . . , men derimod at lade huset stå og ryste . . . «, id. sp. 378. Forslaget henvistes til finansudvalget, der ligeledes fandt, at den mest påtrængende opgave var almueskolens udbygning, Tillæg B 1875/76 sp. 825–28.
25. Dansk Folketidende 21/1 og 28/1 1876.
26. Dansk Folketidende 21/7 1876 og 25/11 1876.
27. Flt. 1880–81 sp. 648. Harald Holms mistro mod enhedsskolen udtryktes således: » . . . jeg er bange for, at mange af dem, der fører ordet for en organisation af hele skolevæsenet, er inde på den tanke, at examen artium skal være det formål, hvortil det hele skal arbejde hen, og at de derefter ville organisere det hele skolevæsen nedefter så at man på den måde ville komme til at gøre almueskolen til latinskolens nederste klasse, der forberedte til en middelskole, som igen forberedte til den egentlige latinskole«, id. sp. 6530.

40. f. ex. Henning Jensen, Flt. 1890/91 sp. 1086, senere K. M. Klausen, Flt. 1901/02 sp. 149.
41. Forslaget findes i Tillæg A 1902/03 sp. 2905 ff. Vedrørende forarbejderne til lovforslaget, herunder også oppositionen fra realskolerne og de højere pigeskoler, henvises til »Meddelelser angående de Lærde Skoler« 1902/03 og til K. M. Carstens: »Halvtreds År af Gymnasieskolernes Lærerforenings Historie«, 1940. – Såvel Gertz' egne udkast som breve fra de konsulterede skolefolk findes i Gertz' arkiv i Rigsarkivet.
42. Tillæg A 1902/03 sp. 2955.
43. Flt. 1902/03 sp. 264; id. sp. 667.
44. Tillæg B 1902/03 sp. 100.
45. Flt. 1902/03 sp. 658.
46. Flt. 1902/03 sp. 690 f.
47. Tillæg A 1902/03 sp. 2967; Flt. 1902/03 sp. 264.
48. Flt. 1902/03 sp. 672.
49. Flt. 1902/03 sp. 3102.

På denne måde sluttet ringen i disse to hver på sin vis værdifulde bidrag til Askov højskoles 100-årige historie.

H. P. Clausen

Tønder Seminarie-Stat. Fortegnelse over lærere og dimittender fra Tønder seminarium 1788–1963. Udarbejdet af Jens Lampe under medvirken af Erik Larsen og Asger Nyholm. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 30. 1963. 307 s.

Lad det være sagt straks: Dette værk er resultatet af et mangeårigt, meget omfattende og dygtigt udført arbejde, der må betegnes som en bedrift ud over det almindelige.

Anledningen til udgivelsen af bogen var Tønder seminariets 175 års jubilæum, og det falder derfor naturligt, at dets nuværende rektor, Asger Nyholm, indleder med ret kortfattet men udmærket orienterende at ridse grænseseminariets historie op. I tilslutning hertil bringes biografiske oplysninger om 123 af seminariets ledere og lærere gennem de 175 yderst omskiftelige år, hvor ledelsen og lærerstaben snart var tysk eller slesvig-holstensk, snart dansk, så preussisk og siden 1920 igen dansk; et særdeles anskueligt spejlbillede af grænselandets omtumlede skæbne gennem nævnte tidsrum.

Erik Larsen yder sit bidrag ved at samle oplysninger om de 1228 lærere, der er udgået fra Tønder i årene 1923 til 1963, mens Jens Lampe tager sig af de 3143 dimittender i tiden fra 1788 til genforeningen. Det er et kæmpearbejde, der ikke blot strækker sig over det lange tidsrum, men som også spænder over store afstande. Fra Hamborg til Skagen, fra Tønder til København har Tønder-lærerne i tidens løb været spredt – og er det fremdeles – hen over gamle og ny lande- og sproggrænser. Men her i Tønder Seminarie-Stat er de alle for første gang blevet indfanget, og de ret udførlige biografiske oplysninger om dimittenderne lige fra de ældste til de yngste yder derved et værdifuldt bidrag til Nord- og Sydslesvigs skolehistorie.

Navneregistreret betyder en fortrinlig hjælp ved brugen af bogen, der må betegnes som en værdifuld håndbog, et kildeskrift, som enhver, der interesserer sig for emnet, gang på gang vil søge tilbage til.

L. S. Ravn

Det er fortjenstfuldt, at Carl E. Jørgensen har samlet de mange spredte oplysninger; der ligger belæsthed, flid og nøjagtighed bag denne bog. Eksemplerne taler oftest et tydeligt sprog, men nogle steder savner man vurderende kommentarer; det gælder i forbindelse med den anvendte litteratur, og det gælder i forbindelse med enkelte oplysninger, f. eks. savner man et forsøg på at forklare, hvorfor elevtallet gik voldsomt tilbage under enevælden. Selve undervisningens indhold, det faglige stof, bliver ikke nøjere undersøgt – her forestår en stor og væsentlig opgave, hvis løsning formodentlig også vil fortælle en del om det daglige liv, forhåbentlig også at ikke al faglig arbejdsglæde er blevet kvalt i fattigdom og råhed.

Vagn Skovgaard-Petersen

Af Landsbyskolens Saga. Udgivet af Danmarks Lærforening i 150-året for skoleanordningerne af 1814. Redaktør Albert Johansen. – Universitetsforlaget i Aarhus 1964. 246 s. ill.

Det må nødvendigvis som indledning siges om denne bog, at indholdet ikke svarer til titlen. Ud fra titlen må man tro, at man står over for en (noget sentimental) samling fortællinger fra landsbyskolens historie. I virkeligheden møder man en række artikler med en alvorlig historisk behandling af mangfoldige forhold i og omkring landsbyskolen og kun enkelte mere krønikeagtige indslag. Titlen er derfor en svaghed ved bogen for så vidt som den må tiltrække de forkerte læsere: Er man alvorligt interesseret i skolehistorie, vil man frastødes af titlen, og vil man have fortællinger, bliver man skuffet og vil sandsynligvis ikke nå langt omkring i bogen. Flere af artiklerne er ikke let læselige, selv om det lønner sig at læse dem til ende. Her og der burde redaktionen have grebet ind og krævet ændringer, således at læseligheden blev større eller stilen mindre frastødende. Må hertil føjes, at et er at ville lave et pragtværk med farvetryk, et andet er at forringe et ellers godt billedvalg med velkendte og temmelig uvedkommende billeder (f. eks. »Reservesoldater på march«!). – Men når dette er sagt, er der til gengæld meget godt at sige om redaktionen af denne bog. Man har haft et åbent blik for mangfoldigheden i emnerne omkring landsbyskolens historie og et lige så åbent blik for, hvilke forfattere der kunne dække de enkelte områder. Et par fejltagelser kan ikke tælle i den lange række af velvalgte medarbejdere.

rektor Blochs grundlærde, men nu forældede værk fra 1840'erne bliver derimod skuffede. Forf. bygger væsentlig på allerede trykt litteratur, men har ikke kendt et af de vigtigste bidrag inden for det sidste tiår, dr. Bjørn Kornerups velkommenterede udgave af de roskildensiske skolelove m. v. fra det 16. årh. i Danske Magazin (7. række 6. bind, 1954–57). Der meddeles en litteraturliste, men forf. har undraget sin fremstilling kontrol ved ikke, som man ellers plejer, at have indarbejdet sin dokumentation i form af et noteapparat. Heller ikke et register er udarbejdet. Skønt bogen med disse mangler undrager sig en egentlig anmeldelse, skal det dog nævnes, at forf. virker velbevandret i det udvalgte stof og giver mange livfulde karakteristikker af elever og lærere, som for den nyere tids vedkommende, hvor de beror på personligt bekendtskab, sikkert vil have blivende værd.

Harald Ilsøe

Sofie Rifbjerg: Træk af den moderne opdragelses historie. Gyldendals Pædagogiske Bibliotek nr. 17, 1966. 238 s.

Det berettes om N. F. S. Grundtvig, at han engang i 1811 deltog i et selskab, hvor flere af åndslivets »spidser« var tilstede. I denne forbindelse hedder det: »Da Talen siden blev om de nyeste Underviisnings- og Opdragelses-Theorier, fortalte Grundtvig om En i Kjøbenhavn, der var opdraget efter Rousseaus »Emil«, men ulykkeligeviis saaledes, at han var blevet halvgal.« Mon den almindelige indstilling over for »de nyeste Underviisnings- og Opdragelses-Theorier« har forandret sig væsentligt siden den gang? Er det mon ikke stadig således, at selve udtrykket »moderne opdragelse« får det til at løbe koldt ned ad ryggen på mange mennesker? Forestiller man sig ikke nogle usandsynligt frække børn, der får lov at gøre og sige, hvad de vil? Og må man ikke befrygte, at børn opdraget efter sådanne principper vil savne de nødvendige kundskaber og forudsætninger for at kunne leve i vort velordnede samfund?

☆

Hvis det er rigtigt, at denne opfattelse af »moderne opdragelse« stadig er betydelig udbredt, da må det hilses med glæde, at en fremtrædende pædagog påtager sig at redegøre for *hvornår* sådanne teorier

grerende bestanddel af skolens pædagogiske samvittighed. At holde denne tanke levende har været bogens egentlige anliggende. Og hvad enten man anser sådanne ideer for »halvgale« eller ej, må man indstille sig på den mulighed, at de også i tiden fremover vil kunne vække en frugtbar uro i skolens verden.

K. E. Bugge

Skolehistorisk bibliografi 1966

Udarbejdet af amanuensis INGRID MARKUSSEN, Institut for Dansk Skolehistorie. Bibliografien medtager kun stof af rent historisk beskrivende karakter. Enkelte bøger fra 1965 er medtaget, da man forgæves vil søge efter dem i Dansk Bogfortegnelse for 1965.

BIBLIOGRAFI

- HELLNER, ROBERT: Beretning fra Statens Pædagogiske Studiesamling for årene 1961–1965. Samt Studiesamlingens tilvækstlister for årene 1964–65. Særtryk af Dansk Pæd. Tidsskr. nr. 5. 80 s. 1966.
- SPANG-HANSEN, E.: J. N. Madvig-bibliografi. Udg. af Det kongelige Bibliotek. Københavns universitet. s. 30–31. Det lærde skolevæsen s. 31–34. 1966.

SKOLEVÆSEN

1. Almen skolehistorie.

- ANDERSEN, KNUD: 'Kristen Kold og børneskolen'. – Højskolebl. Arg. 91. s. 864–69.
- Danmarks Realskoleforening 75 år.
»Den Danske Realskole«. Særnummer. Red. af KARL HÅRBJØL. 107 s. 1966.
- De første hundrede år. Jubilæumsskrift.
»Heimdall« 1864–1964. Under red. af PETER SAUGMANN-JENSEN M. FL. 119 s. 1965.
- Foreningen »Heimdall«, Århus Katedralskole.
- HANSEN, ERIK JØRGEN: 'Arbejderklassen, bondestanden og skoleeksaminerne'. Nogle træk af det danske skolesystems selektive virkning. – Økonomi og Politik s. 425–438. 1966 (udkommet 1967).

- HANSEN, ERIK JØRGEN, ERLING JØRGENSEN: Ungdomsundersøgelsen. Nogle foreløbige resultater vedrørende den 14–20 årige ungdoms uddannelsesvilkår. Socialforskningsinstituttets studie nr. 7. Kbh., 1966.
- JØRGENSEN, CARL E.: Skolemester og hører. Latinskoleliv før 1800. 71 s. Kbh., 1965.
- Gymnasieskolernes Lærerforening.
- NELLEMANN, AKSEL H.: Den danske skoles historie. 164 s. og løst tillæg 12 s. Pædagogisk Forum 5. Kbh., 1966.
- RØRDAM, THOMAS: The Danish Folk High Schools. (Danish Information Handbooks). 200 s. 1966.

2. Lokal skolehistorie.

- ANDREASEN, GEORG: Skolevæsenet. s. 151–180 – Kegnæs 1615–1965. Træk af Kegnæs sogns historie. Udg. i anledning af sognets 350-årige beståen. 244 s. Historisk Samfund for Kegnæs sogn. 1965.
- BORDING, FREDE: 'Grundtvigsk skoleliv i København' – Vartovbogen. Udg. af kirkeligt Samfund. s. 121–136. 1966.
- Brudstykker af Sdr. Felding sogns historie. Ved JENS KJÆR OG ELI KJÆR SAMT S. K. RISBJERG THOMSEN. (111 s.) s. 49–64. Herning, 1966.

- CLAUSEN, H. P.: 'Dansk og tysk på Als 1812-48' II. Bidrag til alsisk skolehistorie og til sprogrescriptets historie. – Sønderjyske Årb. II s. 105-203. 1966.
[Fortsat fra 1965.]
- Fra Himmerland og Kjær Herred. 1966. Af Nørre Tranders Historie. s. 25-35. Træk af Strandby sogns historie gennem tiderne. s. 192-202.
- Fruergaard, J. S.: Almueskoleundervisningen i Gauerlund Sogn 1721-1935. 83 s.
[duplikeret]
- HANSEN, ANDERS: Aal sogns historie. (83 s.) s. 24-25, 28, 30-33. 1966.
- KOLLERUP, CHR.: Vesthimmerlandske sognehistorier. Et bidrag til oplysning om sognene. (302 s.) Lærere i Vilsted. s. 25-27. Da Chr. Berg var lærer i Vilsted. s. 100-104. Lærere i Vindblæs. s. 240. Folkelønninger i Vesthimmerland omkring 1820. s. 270-271. Lærere i Oudrup. s. 293. 1964.
- KRISTENSEN, SIGURD: 'En Skolefundats for Darum og dens Gennemførelse' – Fra Ribe Amt. Bd. 16. s. 416-434. 1966.
- KRISTENSEN, S. D.: Svostrup sogns historie. 2. udg. (93 s.) s. 81-89. 1965.
- Landet bag digerne. Hjemstavnsbog for Tønder Amt og By. 3. udg. (171 s.) s. 137-140. Tønder, 1965.
- MØLGAARD NIELSEN, KR.: 'Rids af et hedesogns skolehistorie' – Folkeskolen. Årg. 83. s. 498-500. 1966.
[Sdr. Felding.]
- NEDERGAARD, PAUL: Bidrag til en dansk præste- og sognehistorie 1849-1949. Bd. 7. Aarhus Stift, H. 7. 1966.
- NISSEN, A. EDUARD: Fredericia By og Borger. Udgivet af Fredericia byråd. (143 s.).
- Udsnit af Fredericia Gymnasiums historie 1664-1964. s. 125-128. Den danske skole i Fredericia 1690-1954. s. 128-130. Fredericia, 1965.
- NORRIE GORDON: 'Militære børneskoler i København' – Hist. Medd. om København. s. 22-80. 1966.
[Med litt. henv.]
- PEDERSEN, PEDER: Træk af udviklingen i Tømmerup Sogn 1802-1880. 5. del. Lidt om skolevæsenet. (fortsat). – Fra Holbæk Amt, Bd. 60. s. 64-97. 1966.
- Østjysk Hjemstavns. Red. af ÅGE BREDSTED OG KNUD THORUP. 31. årg. (160 s.) s. 36-43, 49-50, 144-147. 1966.
[Hovedgård Private Realskole, Skæring gamle skole, Østre Kommuneskole, Hørsens.]

3. Enkelte skoler.

- Lahns stiftelse i Odense. 16 s. 1966.
- BERTHELSEN, O. V.: 'Hovedgård Private Realskole' – Østjysk Hjemstavns. Årg. 31. s. 36-43. 1966.
- BRUHN HOFFMEYER, ADA: Artibus ingenius. Roskilde Katedralskole gennem tiderne.
Udg. af Roskildenser-Samfundet. 342 s. 1965.
- Christianshavns Skole 1865-1965.
Festskrift udg. i anledning af Christianshavns skoles 100 års jubilæum august 1965. 36 s. Kbh., 1965.
- Den udvidede Højskole, Haslev.
50 års jubilæum 1916-1966. Red. STEN FRIISLUND. 32 s. Haslev, 1966.
- Fengers skole 1866-1966.
36 s. Århus, 1966.
- KNUDSEN PEDERSEN, SØREN: Hjørnlunde højskole og valgmenighedskirke. 35 s. Slagelse, 1966.
[skolens historie 1880-1917]

- N. Kochs Skole, Århus, 1866–1966. Under red. af A. K. BAUNSGAARD. 87 s. Århus, 1966.
- KRISTENSEN, H. K.: 'Hørerens løn ved Varde Latinskole' – Fra Ribe Amt. s. 457–460. 1966.
- Lindeskolen. Indtil 1945 Ballerup Realskole.
1. september 1915–1965. 48 s. Lyngby, 1965.
- 'Livet i to gamle skoler. Rytterskolen i Snese og Herlufsholm lærde skole 1835–1852.'
(Berettet af distriktslæge VILHELM INGERSLEV, gengivet af pastor T. INGERSLEV, Odense). – Historisk Samfund for Præstø Amt. Årb. 1964. (1966). s. 336–354.
- NIELSEN, H. C. 'Kyringe Friskole' – Aarb. for Hist. Samf. for Sorø Amt. Bd. 53. s. 9–17. 1966.
- Oversø skole 1946–1966. 45 s. 1966.
- PEDERSEN, POUL: (red.) Hundrede år i samfundets tjeneste. Giersings Realskole, Odense private Realskole 1866–5. april 1966. 67 s. Odense, 1966.
- PEDERSEN, VIKTOR: 'Jonstrup Statsseminarium gennem 175 år' – Folkeskolen. Årg. 83. s. 428–29, 437. 1966.
- ROSTED, H. C.: Den gamle skole på Folehavevej i Hørsholm. 40 s. (with an English summary). Hørsholm, 1966.
- SKOVMAND, ROAR: 'Nordens Folkelige Akademi bliver til' – Højskolebl. Årg. 91. s. 415–17. 1966.
- Søndre Skole, Viborg 1916–1966.
Red. af AAGE BONDE i samarb. med V. BUNDGAARD LASSEN OG JENS MØLLER. 48 s. Viborg, 1966.
- Ørnevejens Skole 1915 – 24. august 1965. 16 s. 1965.
- Lærere og skolefolk. Personalhistorie.*
- ANDERSEN, HANS: 'Nicolai Svendsen 1873–1966' – Sønderjysk Månedsskr. årg. 42. s. 276–280. 1966.
- ANDERSEN, JENS C.: 'Kom jeres vejleder ihu' – Indre Missions Tidende 113. s. 176–177. 1966.
[P. C. Davidsen, højskoleforstander.]
- BØGGILD, HANSAAGE: Sønderjyde på Bornholm. Uddrag og referat af breve fra lærer Lourents Petersen, Østermarie, til hans fynske ven Rasmus Nielsen 1861–1872. 79 s. Rønne, 1966.
- ELKJÆR, SIGURD: Horsensadjunkten Michael Roedsted Schmidt og noget om hans slægt. 45 s. Horsens, 1965.
- 'Fhv. seminarieforstander, mag. art. Georg Christensen er død 89 år gammel.' –
Børnehaven. Udg. af dansk børnehaveråd. Nr. 11. s. 22–24. 1966.
- GREGERSEN, GEORG: 'Georg Christensen' – Dansk Pæd. Tidsskr. Årg. 14. s. 257–60. 1966.
- HANSEN, O. J.: 'Johannes Clausen. Ryslinge højskoles grundlægger' – Højskolebl. årg. 91. s. 407–410. 1966.
- HATTINGER-JACOBSEN, J.: Jeppe Aakjær i Elbæk. s. 204–208. – Ulfbjerg Elna. Tillæg til Skaddegod. (249 + 255 s.) 1965.
- JENSEN, PEDER: Jeppe Aakjærs første artikel. 16 s. Odder, 1966.
[Fly skole]
- JOCHUMSEN, HENNING: 'Ved forstander Hattinger-Jacobsens død' – Højskolebl. Årg. 91. s. 397–98. 1966.
- RAVN, L. S.: Danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre. 136 s. 1966.
Skrifter udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland. 35.

SKOVMAND, ROAR: Christen Kolds dåd. Folkeskolen. Årg. 83. s. 540–542. 1966.

Skoleerindringer.

ANESEN, NIELS: En Vendelbodreng fortæller. (217 s.) s. 36–45. Ålborg, 1966.

[Gravsholt skole]

Barndommens land. ved JENS KRUISE. (297 s.) s. 40–50, 75–78, 80–82, 187–195, 234–239, 240–250. Kbh., 1966.

[Barndomserindringer fra Oehlenschläger til Kaj Munk]

CHRISTENSEN, GEORG: 'Skyggebilder af min barndoms lærere' – Dansk Pæd. Tidsskr. Årg. 14. s. 261–266. 1966.

Den helsingørske færgemand Lars Bache. Hans by og hjem. Hans søns optegnelser. (Memoirer og breve 2. 197 s.) s. 122–125. 1966.

HÆSTRUP, JØRGEN: Grænseløs tilværelse. (77 s.) s. 59–70. Odense, 1966.

[Østre skole, Latinskolen, Viborg]

KRISTENSEN, TOM: Aabenhartige Fortællelser. Erindringsglimt. I udvalg ved Carl Bergstrøm-Nielsen. (167 s.) s. 106–124. Kbh., 1966.

KRUISE, JENS: Min lykkelige barndom. (179 s.) s. 20–25, 28–30. Kbh., 1966.

[Frøken Hørlycks skole, Odense Katedral-skole]

NIELSEN, N. CHR.: Spredte glimt fra lære- og lærerår ved den gamle vestjydske skole. – Vestjyder fortæller. 1966. s. 28–31.

NIELSEN, N. P.: Fra bonde dreng til grænsepræst. s. 32–39, 54, 86, 124–137, 190–91. Kbh., 1966.

[Højskoleophold på Frederiksborg Højskole 1905–06, Askov Højskole 1909–10, 1910–11, universitetsstudier. Brev fra Ingeborg Appel i 1910 aftrykt.]

MUNK, HOLGER: Mindets Lyse Spil. Barndomsminder fra en gård i Syd-sjælland omkring århundredskiftet. Udsendt af Næstved Tidende. (151 s.) s. 61–76, 83–88. 1966.

PEDERSEN, NIELS CHRISTIAN: 'Minder om mit Barndomshjem og min Slægt i Ørslevkloster Sogn', v. Carl Raaschou. – Skivebogen. Hist. Aarb. for Skive og Omegn, bd. 57. s. 52–63. 1966.

REITER, PAUL J.: Spåner. (239 s.) s. 152–168. Kbh., 1966.

[Viborg 1901. Borgerskolen. Katedralskolen]

Vestjyder fortæller. Red. THYGE CLAUSEN M. FL. (150 s.) s. 16–17, 23–25, 28–31, 84–85. Varde, 1966.

OPDRAGELSENS HISTORIE

CHRISTENSEN, GEORG: Læsestykker til opdragelsens historie. I udvalg ved Georg Christensen Bd. 1. 6. opl. 124 s. bd. 2. 6. opl. 8 + 151 s. Gyldendals Pædagogiske Bibliotek. Kbh., 1966.

GRUE-SØRENSEN, K.: Opdragelsens historie bd. 1–3. 4. opl.

Bd. 1. 243 s. bd. 2. 243 s. bd. 3. 314 s. Gyldendals Pædagogiske Bibliotek 4, 5, 6. 1966.

RIFBJERG, SOFIE: Træk af den moderne opdragelsens historie. 238 s. Gyldendals Pædagogiske Bibliotek 17. Kbh., 1966.

naturligvis ikke muligt at få alle dem med, som man kunne have ønsket.

Bestyrelsen kom til at bestå af:

overbibliotekar Aage Bonde, Viborg,
lektor H. P. Clausen, Århus Universitet,
overbibliotekar Robert Hellner, Statens pædagogiske Studiesamling
(formand),
forstander Hans Lund, Tanderupgård pr. Ribe,
rektor Ernst Larsen, tdl. Danmarks Lærerhøjskole,
amtsskolekonsulent J. Ingemann Petersen, Glumsø, (næstformand),
adjunkt Vagn Skovgaard-Petersen, København (sekretær og kasserer),
professor, dr. phil. Roar Skovmand, Danmarks Lærerhøjskole,
overlærer Ole Warthoe-Hansen, Randers.

Denne bestyrelse gav lovforslaget den endelige udformning og nedsatte et redaktionsudvalg bestående af H. P. Clausen, afdelingsleder dr. theol. K. E. Bugge, Danmarks Lærerhøjskole, Robert Hellner, V. Skovgaard-Petersen og Roar Skovmand til at forberede udgivelsen af den første årbog.

For at få indtryk af, om der ville være interesse for selskabet, rettede man en henvendelse til en række lærerforeninger o. l. med anmodning om at anbefale selskabets stiftelse. De indkomne svar viste sig at være yderst positive, og man indkaldte derfor til en stiftende generalforsamling den 27. november 1966.

Efter generalforsamlingen har styrelsen konstitueret sig med Robert Hellner som formand, J. Ingemann Petersen som næstformand, Vagn Skovgaard-Petersen som sekretær og Ingrid Markussen som kasserer. Styrelsens øvrige medlemmer er overbibliotekar Aage Bonde, lektor H. P. Clausen, seminarielæktor G. Japsen, landsarkivar, dr. Harald Jørgensen og overlærer O. Warthoe-Hansen. – Som revisorer fungerer afdelingsleder Mogens Nielsen og overlærer Hans Bödewardt Johannsen, som revisorsuppleant kandidatstipendiat Gunhild Nissen.

Som det første resultat af selskabets virksomhed kan vi notere, at Dansk historisk Fællesforening på dets opfordring har nedsat et udvalg med repræsentanter for arkiver, museer, Institut for dansk Skolehistorie, Statens pædagogiske Studiesamling og Selskabet for dansk Skolehistorie med det formål at finde retningslinier for, hvilke arter af skolehistorisk kildemateriale de forskellige institutioner er interesseret i at modtage.

Selskabet har i øvrigt ved indmeldelse i Dansk historisk Fællesforening opnået, at medlemmerne normalt til favørpris kan købe bøger udsendt af de foreninger, der er tilsluttet Fællesforeningen.

Robert Hellner

Love for Selskabet for dansk Skolehistorie

vedtaget på den stiftende generalforsamling den 27. november 1966.

§ 1.

Selskabets navn er Selskabet for dansk Skolehistorie.

§ 2.

Selskabets formål er at udbrede kendskab til og interesse for dansk skolehistorie og i samarbejde med Danmarks Lærerhøjskoles Institut for dansk Skolehistorie at virke for forskning inden for dette område og for indsamling og bevaring af skolehistorisk materiale.

§ 3.

Selskabet udsender et årsskrift og kan udsende skolehistoriske publikationer og afholde møder, foredrag og ekskursioner m. m.

§ 4.

Som medlemmer kan optages enkeltpersoner samt foreninger, institutioner o. l.

Foreningens regnskabsår går fra 1. april til 31. marts. Udmeldelse kan ske inden 1. september med virkning fra den følgende 1. april.

§ 5.

Selskabet ledes af en styrelse på 9 medlemmer, der vælges af generalforsamlingen. Styrelsen konstituerer sig selv med formand, næstformand, sekretær og kasserer. Styrelsesmedlemmerne afgår med halvdelen hvert 2. år.

Den stiftende styrelse fungerer indtil den stiftende generalforsamling. Af den da valgte styrelse afgår 4 medlemmer – udpeget ved lodtrækning – ved den følgende ordinære generalforsamling.

§ 6.

Styrelsen kan af sin midte nedsætte et forretningsudvalg og kan til forskellige formål nedsætte udvalg også med medlemmer uden for styrelsen.

§ 7.

Kontingentet fastsættes af generalforsamlingen. For det modtager medlemmerne selskabets årsskrift. Har et medlem ikke i løbet af forretningsåret betalt sit kontingent, kan han slettes som medlem.

§ 8.

Selskabets ordinære generalforsamling afholdes hvert år i efteråret. Ekstraordinær generalforsamling afholdes efter styrelsens bestemmelse eller når mindst 15 medlemmer skriftligt begærer det.

Generalforsamlingen indkaldes med mindst tre ugers varsel.

Forslag til dagsorden for den ordinære generalforsamling må senest 10 dage før denne være indsendt til formanden.

På en ekstraordinær generalforsamling kan kun behandles de forslag, der er årsag til generalforsamlingens indvarsling.

Generalforsamlingen er uanset det mødte antal medlemmer beslutningsdygtig.

På den ordinære generalforsamling aflægger styrelsen beretning om foreningens virksomhed i det forløbne år og fremlægger det reviderede regnskab til godkendelse. Desuden foretages valg af styrelsesmedlemmer, 2 revisorer og 1 revisorsuppleant.

§ 9.

Lovændringer og beslutning om selskabets opløsning kan kun ske med mindst $\frac{2}{3}$ af de afgivne stemmer. Forslag om lovændringer skal tilsendes medlemmerne senest 14 dage før generalforsamlingen.

§ 10.

I tilfælde af selskabets opløsning tilfalder dets aktiver Institut for dansk Skolehistorie.